

Amsterdam, 14 november 2008

Archief Philip Staal

In de afgelopen twee jaar is wetenschappelijk onderzoek uitgevoerd naar het vermogensbeheer van Joodse oorlogswezen. De opdrachtgevers van dit onderzoek zijn: De Stichting Samenwerkingsverband-JMW, het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers, de Stichting(Israël) Nederlands-Joodse Oorlogswezen in Israël.

De resultaten van het onderzoek zijn nu bekend. Ter kennisneming zenden wij u deel I Algemeen, waarin alle onderzoeksvragen beantwoord worden. Voor een globaal overzicht verwijzen wij u naar het eveneens bijgevoegd persbericht.

Wij hebben JMW verzocht deze brief en bijlagen namens de commissie te versturen.

Met vriendelijke groet,

Mw G.J. Beek, secretaris
Begeleidingscommissie Wezenonderzoek
Goudplevier 27
1191 VP Ouderkerk aan de Amstel
06 53 725 335
geke.beek@planet.nl

Klik met de muis op "REKENSCHAP" hieronder

REKENSCHAP

RAPPORT VAN HET HISTORISCH EN FINANCIIEEL ONDERZOEK NAAR HET VERMOGENSBEHEER VAN JOODSE OORLOGSWEZEN

dr. J. Joor
drs. F. Hoek, RA

Amsterdam, 18 september 2008

REKENSCHAP

deel I

ONDERZOEKSOPDRACHT EN BEANTWOORDING VAN DE ONDERZOEKSVRAGEN

Johan Joor
en
Frits Hoek

I. 1. Onderzoeksopdracht

De formele vaststelling van de opdracht voor het onderzoek naar het 'Vermogensbeheer van minderjarige Joodse oorlogswezen door Joodse voogdijinstellingen' vond plaats op 6 juli 2006 in Amsterdam in een gezamenlijke vergadering van de Stichting Samenwerkingsverband-JMW, Joods Maatschappelijk Werk (JMW), het Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers (VBV) en de Stichting (Israël) Nederlandse-Joodse Oorlogswezen in Israël (SINJOI), hierna "de opdrachtgevers" genoemd.

In deze vergadering werd overeenstemming bereikt over een aantal uitgangspunten voor een onafhankelijk onderzoek naar het beheer van het vermogen van de Joodse oorlogswezen door de Joodse voogdijinstellingen, die in september 1950 besloten te gaan samenwerken als de

Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming

– kortweg de 'Fusie' genoemd – waarvan de Stichting Samenwerkingsverband-JMW en Joods Maatschappelijk Werk (JMW) de institutionele rechtsopvolgers zijn.

De uitgangspunten zijn vastgelegd in een werkdocument, waarin een centrale onderzoeksvraag en daaruit afgeleide nadere onderzoeksvragen zijn geformuleerd. Zoals in het persbericht werd aangegeven, bestond er bij de opdrachtgevende partijen een behoefte om de centrale vraagstelling door een onafhankelijk onderzoek te doen beantwoorden, omdat op het punt van het vermogensbeheer onduidelijkheid bestond en hierover zelfs ernstige beschuldigingen waren geuit.

Ter waarborging van de onafhankelijkheid van het onderzoek en de wetenschappelijke kwaliteit van het eindrapport werd op de vergadering van 6 juli 2006 tegelijkertijd een Begeleidingscommissie geïnstalleerd, waarin zitting namen:

- drs. A.J. (Ton) van Gils, oud-directeur van de Pensioen- en Uitkeringsraad (PUR), uitvoeringsorgaan voor de wetten van oorlogsgetroffenen en verzetsdeelnemers;
- drs. C.J. (Christiaan) Ruppert, projectdirecteur bij het Ministerie van Financiën en in de periode 1997-2001 projectleider Tegoeden Wereldoorlog II bij het Ministerie van Financiën;
- drs. E. (Ed) van Thijn, oud-burgemeester van Amsterdam en destijds lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal.

Als onderzoekers werden in de daaropvolgende weken door de opdrachtgevers voorgedragen en aangesteld dr. J. Joor, historicus, en drs. F. Hoek, registeraccountant.

Dr. Johan Joor is een zelfstandig gevestigd historicus. Hij heeft de afgelopen jaren verscheidende nationale en internationale historische onderzoeken verricht en publicaties het licht doen zien. Hij is als *honorary fellow* verbonden aan het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis te Amsterdam.

Drs. Frits Hoek is een zelfstandig gevestigd openbaar accountant. Hij heeft in de jaren 1997 – 2001 onder meer onderzoeken verricht voor de Commissie van Onderzoek Liro-archieven en voor de Contactgroep Tegoeden WOII.

Beide onderzoekers waren elkaar op het moment van het aanvaarden van de opdracht onbekend. Beiden hadden wel, onafhankelijk van elkaar, in de aanloop naar de totstandkoming van de formele onderzoeksopdracht al oriënterend onderzoek naar de mogelijkheden van een historisch respectievelijk financieel onderzoek naar het vermogensbeheer van de Joodse voogdijinstellingen verricht.

De opdrachtgevers formuleerden de volgende opdracht:

- I De centrale onderzoeksvraag
- II Nadere uitwerking van de onderzoeksvraag.
- III Het in kaart brengen van het beschikbare onderzoeksmateriaal

Ad. I De centrale onderzoeksvraag.

Op welke wijze hebben de Joodse voogdijinstellingen, vallend onder de Gefusioneerde Instellingen voor Joodse Kinderbescherming ('de Fusie'), bij het beheer van de vermogens van de minderjarige Joodse oorlogswezen, de financiële belangen van deze oorlogswezen behartigd, in het licht van het vigerend overheidsbeleid en de algemene praktijk van de zorg voor wezen in de jaren 1945-1981?

Ad. II Nadere uitwerking van de onderzoeksvraag.

1. Hoe was het beleid van de Nederlandse Overheid ten aanzien van de minderjarige oorlogswezen?
 1. a. Hield de Nederlandse Overheid toezicht op de werkzaamheden van de Joodse voogdijinstellingen? Zo ja, op welke wijze?
2. Hoe werd het beleid van de Nederlandse Overheid door de besturen van de betreffende Joodse voogdijinstellingen vertaald in hun beleid?
 2. a. In welke mate werd –in het licht van het Besluit Oorlogspiepgkinderen-gebruik gemaakt van 'de inkomsten en vermogens' van de Joodse minderjarige oorlogswezen?
 2. b. Welk beleid voerden de Joodse voogdijinstellingen tussen 1945 en 1966 t.a.v. de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen?
3. Hoe werd het beleid van de besturen van de betreffende Joodse voogdijinstellingen in de praktijk van deze instellingen vertaald?
 3. a. Op welke wijze werd het beleid dat ten aanzien van de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen door de Joodse voogdijinstellingen werd gevoerd concreet vorm gegeven?
 3. b. Zijn er aanwijzingen dat er (systematisch) misbruik is gemaakt van de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen door:
 - i. de joodse voogdijinstellingen;
 - ii. individuele bestuurders of medewerkers van de Joodse voogdijinstellingen;
 - iii. anderen?
 3. c. **Zijn er aanwijzingen dat gelden van Joodse minderjarige wezen een deel vormen van de vermogens die in 1981 zijn overgedragen aan JMW?**
 3. d. Op welke wijze vond dossiervorming plaats?

- 3. e. Hoe is de besluitvorming gelopen rond de vernietiging/opschoning van (sociale én financiële) dossiers van Joodse minderjarige oorlogswezen?
- 3. f. Op welke wijze gingen andere voogdijinstellingen met hun persoonsdossiers om?
- 3. g. Week de wijze waarop de Joodse voogdijinstellingen omgingen met de persoonsdossiers significant af van de wijze waarop andere (niet-Joodse) voogdijinstellingen met hun persoonsdossiers omgingen en zo ja, waarom was dat?
- 3. h. Zijn er aanwijzingen dat dossiers vernietigd/geschoond zijn om handelingen door organisaties of personen te verbergen ('cover-up'-theorie)?

Ad. III Het beschikbare onderzoeksmateriaal

- A Het bestuursarchief van de Gefusioneerde instellingen voor Joodse kindbescherming;
- B Financiële stukken van de Fusie, Jaarrekeningen e.d.;
- C Diverse gerelateerde archieven, w.o. leningsfondsen, CIH, Jokos e.d.;
- D De sociale dossiers van de minderjarige Joodse oorlogswezen (Le-Ezrath dossiers uit Gemeente archief Amsterdam en OPK-dossiers uit Rijksarchief Haarlem);
- E Dossiers uit het Nederlands Beheersinstituut bij het Nationaal Archief in Den Haag;
- F Memories van Successie bij het Centraal archief Belastingdienst;
- G Financiële gegevens die nog in het bezit zijn van oorlogswezen;
- H Literatuuronderzoek.

Het onderzoek viel uiteen in twee onderzoekscomponenten, te weten een onderzoek naar de beleidsmatige en kwalitatieve aspecten en een onderzoek naar de financiële en cijfermatige aspecten.

I. 2. Het onderzoek

I. 2. 1. Aanpak

Na de formele totstandkoming van de onderzoeksopdracht is het feitelijk onderzoek door de twee onderzoekers gestart in september 2006. Zoals gemeld, hadden in de aanloop naar de vaststelling van het onderzoek en de constitutie van de Begeleidingscommissie de beide onderzoekers reeds onafhankelijk van elkaar een ‘pilot’-onderzoek naar de mogelijkheden van onderzoek binnen hun respectieve competentie naar het vermogensbeheer door de Fusie-instellingen verricht.

Wat betreft de uitsplitsing in een financieel en een historisch onderzoek kan nog worden opgemerkt dat deze uitsplitsing zich vanzelfsprekend ook heeft vertaald in de keuze van het te raadplegen materiaal. Zo lag bij het eerstgenoemde onderdeel het accent in het bijzonder op de seriële vergaderstukken en ander bestuurlijk materiaal, en bij het laatstgenoemde op de nog aanwezige financiële informatie van de instellingen.

Door het grotendeels parallel lopen van de onderzoekslijnen in de uitvoeringsfase zijn in enkele gevallen doublures in werkzaamheden en rapportage onvermijdelijk gebleken. Hier tegenover staat evenwel dat de verschillende dossiers in het Fusiearchief zeer intensief op relevante informatie zijn nagetrokken en dat mogelijke gegevens over het vermogensbeheer grondig op hun merites zijn beoordeeld, zowel vanuit een financieel als een historisch perspectief.

Voor het historisch onderzoek hield deze verkenning in de eerste plaats in, dat de onderzoeksvraag inhoudelijk werd gewogen, garanties voor een onafhankelijk onderzoek werden verkregen en de praktische mogelijkheden van de bestaande archiefsituatie en het aanwezige bronnenmateriaal werden onderzocht.

Vanaf het begin was het duidelijk dat de opdracht, inhoudelijk, een complexe en bewogen maar historisch professioneel gezien ook een uitdagende en eervolle opdracht betrof. Het feit dat de beide partijen een historisch onderzoek wenselijk achtten, was voor het aanvaarden van de opdracht een belangrijke stimulans. Hierdoor werd het immers mogelijk om het onderzoek zo veel mogelijk vanuit een ‘neutrale’ positie te laten starten, zodat dit daadwerkelijk als nieuw, autonoom en constructief kon worden ingericht. Uiteraard kon daarbij niet worden voorbijgegaan aan de onderzoekingen die reeds op dit terrein waren gedaan en aan de conclusies die daaruit waren getrokken, die uiteindelijk ook tot de behoefte aan een nieuw onderzoek hadden geleid.

De garanties voor een onafhankelijk onderzoek werden door de opdrachtgevers gegeven, doordat beide partijen, ook JMW die het onderzoek zou bekostigen, toezegden niet te zullen treden in de uitvoering van de opdracht en geen inhoudelijke bemoeienis te zullen hebben met de uiteindelijke eindverslaggeving. Tevens werd voor het bewaken van de onafhankelijkheid van het onderzoek besloten tot de instelling van een Begeleidingscommissie.

Na eerste verkennende onderzoeken in de archieven en een nadere bestudering van de aanwezige inventarissen, bleek dat de praktische voorwaarden voor de uitvoering van een historisch onderzoek in voldoende mate aanwezig waren. Vooral belangrijk daarbij was dat er nog relatief veel serieel bestuurlijk materiaal

van de Fusie voor handen bleek te zijn, dat mogelijkheden bood om het Fusiebeleid uitvoerig én op een systematische wijze te bestuderen.

Mede op grond van de overzichten van de archieven en het bronnenmateriaal zijn een eerste notitie en een eerste opzet voor een onderzoek ‘Vermogensbeheer Joodse oorlogswezen door Joodse voogdijinstellingen’ opgesteld, waarin een eerste werkplan was opgenomen. Deze onderzoeksopzet is, voor zo ver bekend, in de daaropvolgende overleggrondes tussen de opdrachtgevers in begin 2006 als discussiestuk meegenomen.

De formulering van de onderzoeksopdracht, die op 6 juli 2006 officieel werd bekrachtigd, noopte, wat het historisch onderzoek betreft, niet tot een ingrijpende bijstelling van de eerste onderzoeksopzet. Deze voorzag reeds in een twaalfstal deelonderzoeken die feitelijk de centrale vraagstelling en de daaruit afgeleide deelvraagstellingen voor een groot deel dekten. Al tijdens het oriënterend onderzoek was bekend dat voor de analyse van het vermogensbeheer naast een historicus –of aanvankelijk een historisch team- ook een financieel deskundige zou worden aangetrokken. In de onderzoeksopzet was hieraan slechts beperkte aandacht besteed en na de definitieve verstrekking van de opdracht diende dan ook eerst de feitelijke samenwerking van de beide onderzoekers vorm te worden gegeven.

Daar beide onderzoekers al waren gestart met ‘pilot’ studies en beiden vanuit hun respectieve discipline ook hun eigen verantwoordelijkheden hadden voor de uitvoering en inrichting van het onderzoek en voor het wetenschappelijke gehalte van de resultaten, werd enerzijds besloten om de onderzoekslijnen die reeds waren ingezet te continueren en anderzijds deze in technische zin te bundelen. Daarbij werd de voor de hand liggende werkverdeling gevolgd dat de ene onderzoeker (Frits Hoek) zich op een kwantitatief financiële analyse van het vermogensbeheer en de andere onderzoeker (Johan Joor) zich op een kwalitatieve historische analyse van het beleid, eveneens toegespitst op het vermogensbeheer, zou richten. Hiertoe werd een eerste schets van een ‘Plan van aanpak’ opgesteld, waarin besloten werd tot het principebesluit om de taakverdeling ‘financieel’ en ‘historisch’ te maken.

Wat de praktische inrichting van het historisch deel betreft kon worden teruggegrepen op de bovengenoemde eerste onderzoeksopzet. De verschillende deelonderzoeken werden echter aangepast aan de taakverdeling en gehergroepeerd in vier onderzoekscomponenten. In iets afwijkende volgorde van waarin deze componenten destijds zijn gepresenteerd en in een woordkeuze die gaande het onderzoek is aangepast, zijn dat:

1. Het formele overheidsbeleid of het ‘overkoepelend kader’.
2. De historisch institutionele ontwikkeling van de Fusie en het Fusiebeleid, speciaal ten aanzien van het vermogensbeheer.
3. Het vraagstuk van de vernietiging van de financiële dossiers
4. Het Fusiebeleid betreffende het vermogensbeheer in vergelijkend perspectief.

Het onderzoek onder 1 betrof zo wel het ‘algemene’ overheidsbeleid, met name op het gebied van de wezenzorg en, kort gezegd, de kinderbescherming, het

terrein waarop de Fusie zich ook bewoog en waarop sommige van de oude Fusie-instellingen zich ook hadden bewogen, als het ‘bijzondere’ overheidsbeleid, dat wil zeggen het specifieke beleid ten aanzien de oorlogsslachtoffers, in het bijzonder de Joodse oorlogswezen. Voor dit onderzoek is gebruik gemaakt van literatuuronderzoek en aanvullend onderzoek in zowel interne (Fusie en/of JMW) als externe (geen Fusie en/of JMW) archieven.

Voor de historisch institutionele ontwikkeling van de Fusie en het Fusiebeleid, speciaal ten aanzien van het vermogensbeheer, onder 2 genoemd en in zekere zin de kern van het historisch onderzoek, zijn de bronnen in het Fusiearchief dat in het Stadsarchief Amsterdam wordt bewaard systematisch en uitputtend bestudeerd. Tevens zijn hiervoor dossiers uit het archief van Le-Ezrath Ha-Jeled in het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie bestudeerd en is enig aanvullend onderzoek verricht in het archief van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, waar zich een verzameling Fusie-Jaarverslagen bleek te bevinden, en in het archief van JMW in de De Lairesestraat te Amsterdam. Dit laatste betrof informatieve oude registratiesystemen en aanvullende informatie over een beperkt aantal sociale dossiers die met instemming van de betrokkenen konden en mochten worden geraadpleegd.

De gang van zaken bij de vernietiging van de financiële dossiers is met behulp van hetzelfde bronnenmateriaal als onder 2 genoemd onderzocht, alsmede met aanvullend onderzoek naar archief-wetgeving.

Voor de vierde component is teruggegrepen op de literatuur en op enkele jaarverslagen van het Burgerweeshuis te Amsterdam, respectievelijk de Stichting Hulp aan Oorlogspeelkinderen. Voorts was informatie over het vermogensbeheer door sommige van de instellingen zelf, die later tot de Fusie zouden gaan behoren, met name de Berg-Stichting, in de jaren vóór 1940 verspreid te vinden over verschillende dossiers in het Fusiearchief.

Nadere details over het geraadpleegde bronnenmateriaal en de bestudeerde literatuur volgen uiteraard nog in latere paragrafen.

Deels los en deels in het verlengde van de bovengenoemde onderzoeken zijn in het kader van zowel het historisch als het financieel onderzoek nog enige inventariserende verkenningen gedaan in externe archieven waarin zich mogelijk systematisch verzameld materiaal over de vermogens van de oorlogspeelkinderen zou kunnen bevinden. Dit betrof met name de huidige ABN-AMRO en ING-archieven.¹ Deze onderzoeken zijn overigens, op enkele

¹ Voor het ABN-AMRO-onderzoek is contact opgenomen met het bedrijfsarchief in Weesp. Tevens is de inventaris bestudeerd die is gemaakt op het archief van de Twentsche Bank dat in het Historisch Centrum Overijssel wordt bewaard, m.n.: F. de Boer, A.J. Mensema, *Inventaris van het archief van de Twentsche Bankvereniging, later de Twentsche Bank N.V., 1854-1964*. Wat betreft de ING is eerst de inventaris bestudeerd van het archiefdeel van de RPS en PCGD dat naar het Nationaal Archief is overgebracht, m.n. *Inventaris van de archieven van de Rijkspostspaarbank (1881-1985) en de Postcheque- en Girodienst (1917-1985)* (Amsterdam; ING, 1995). Vervolgens is contact opgenomen met de Bedrijfshistorische Afdeling van de ING in Amsterdam. Tot de bedrijfsgeschiedenis en -archieven van de ING behoren ook de Gemeente Giro Amsterdam en de NMB. In het NMB-archief zat het dossier met inventarisnummer 20 met ‘Machtigingen van de kantonrechter voor terugbetalen van saldi t.b.v. joodse wezen, 1948-1953’.

Buiten de bankarchieven is onderzoek gedaan naar de mogelijke aanwezigheid van archiefmateriaal van de Berg-stichting Laren en de Rudelsheimstichting in Hilversum in het Streekarchief voor het Gooi en de Vechtstreek te Hilversum; naar de mogelijkheid van een bewaard gebleven ‘schaduw administratie’ met financiële stukken van de diverse Fusie-stichtingen

incidentele stukken betreffende het toezicht van de kantonrechter in het archief van de laatstgenoemde bankinstelling na, zonder resultaat gebleven.

Vanaf september 2006 is gewerkt aan het historisch onderzoek naar het vermogensbeheer van de Fusie-instellingen, waarbij min of meer synchroon met de bijeenkomsten van de Begeleidingscommissie over de verrichte werkzaamheden is gerapporteerd.

In de oorspronkelijke onderzoeksopzet was de benodigde onderzoekstijd ruimer bemeten dan de twee jaar die bij de installatie van de Begeleidingscommissie werden genoemd. De keuze van twee jaar door de opdrachtgevers en de Begeleidingscommissie is vanuit het persoonlijk en maatschappelijk belang bekeken echter zeer begrijpelijk, zodat deze limiet ook tot uitgangspunt van het historisch onderzoek is gemaakt. Hoewel de historicus graag de mogelijkheid open houdt om nog meer archieven te bestuderen, is het niet te verwachten dat in archieven die eventueel nog zouden kunnen worden bestudeerd, zoals het archief van het Ministerie van Maatschappelijk Werk en dat van de Gemeentelijke Sociale Dienst van Amsterdam, meer materiaal over het onderwerp zal kunnen worden gevonden. De keuze van twee jaar is dan ook eveneens vanuit historisch wetenschappelijk oogpunt te billijken en voldoende geweest om op verantwoorde wijze een antwoord te formuleren op de centrale onderzoeksvraag en de afgeleide onderzoeksvragen die in het overeengekomen werkdocument zijn gepresenteerd.

Het financieel onderzoek, dat vooral een antwoord had moeten geven op de vraag hoe het beheer van de vermogens van de minderjarige oorlogswezen heeft plaatsgevonden, werd ernstig belemmerd door het ontbreken van samenvattende financieel-historische gegevens betreffende dat beheer.

De na de oorlog per wees bijgehouden financiële administraties en de eveneens per wees aangelegde zogeheten ‘financiële dossiers’ bleken in eind 1975, begin 1976 te zijn vernietigd.

De financiële administraties van de Fusie-instellingen – en van de voorgangers van de Fusie in de jaren 1945 t/m 1950 – bleken eveneens niet meer aanwezig. De hoop dat voor het onderzoek bruikbare informatie zou kunnen worden gevonden in de archieven van de rechtbank te Amsterdam in de vorm van (kopieën van) de door de voogden, de Joodse instellingen voor kinderbescherming, bij meerderjarigheid van de wezen afgelegde rekening en verantwoording van het door de voogden gevoerde financieel beheer, bleek ijdel. Die verantwoordingen bleken in de archieven van de rechtbank niet meer aanwezig.

Wel aanwezig bleken in het archief van JMW de accountantsrapporten uit de jaren medio 1945 t/m 1980. In deze accountantsrapporten waren de balansen en exploitatierekeningen van de afzonderlijke Fusie-instellingen opgenomen. Omdat echter de per wees bijgehouden financiële administraties strikt gescheiden van de boekhoudingen van de instellingen zelf werden bijgehouden, werd in de

in het archief van de Kamer van Koophandel in het Noord-Hollands Archief in Haarlem en in archiefmateriaal van het Ministerie van Justitie in het Nationaal Archief in Den Haag, inclusief het stichtingsregister. Gaande het onderzoek is gebleken dat ook in de archieven van de Joodse kerkelijke instellingen, in het bijzonder de Nederlands-Israëlitische Hoofdsynagoge Amsterdam, geen systematisch bewaard materiaal over de Fusie, laat staan over het beheer van de vermogens van de pupillen is terug te vinden.

accountantsrapporten geen informatie over de vermogenspositie van de wezen en nauwelijks informatie over aan de wezen in rekening gebrachte kosten van vermogensbeheer vermeld.

Ten behoeve van het financieel onderzoek is ook een – zij het beperkt – aantal sociale dossiers, met toestemming van betrokkenen, geraadpleegd.

In deze dossiers bleek geen systematische, en per wees volledige, financiële informatie aanwezig, noch was daarin een kopie van de ten overstaan van de kantonrechter afgelegde rekening en verantwoording bij meerderjarigheid opgeborgen.

I. 2. 2. Bronnen

In de twee door de onderzoekers uitgebrachte rapporten is een uitgebreide verantwoording van de geraadpleegde bronnen opgenomen.

In de onderzoeksopdracht werd expliciet gevraagd om het in die opdracht genoemde onderzoeksmateriaal in kaart te brengen. Dat onderzoeksmateriaal wordt hierna besproken:

I. 2. 2. A *Het bestuursarchief van de Gefusioneerde instellingen voor Joodse kindbescherming;*

Het archiefmateriaal van de Fusie is verdeeld over drie bewaarplaatsen. Het kernarchief is het 'JMW-archief' dat in het Stadsarchief Amsterdam wordt bewaard. Daarnaast zijn zes dozen met archiefmateriaal van Le-Ezrath in het NIOD gedeponeerd en bevinden er zich nog enige stukken, met name financiële dossiers, uit de Fusie-periode in het semi-statisch archief van JMW in haar kantoor op de De Lairesestraat. Binnen de beschikbare onderzoekstijd kon het archiefdeel in het NIOD voor het historisch onderzoek niet tot in alle details in kaart worden gebracht. Het archief is echter toegankelijk door een inventaris. Met behulp van deze inventaris kon wel een selectie worden gemaakt van de meest relevante dossiers, welke vervolgens zijn onderzocht. Voor het financiële onderzoek zijn alle dossiers geraadpleegd.

Het bestuurlijk archief van de gefusioneerde Joodse instellingen in het JMW-archief kan 'rijk' worden genoemd. De series bestuurlijke notulen van Le-Ezrath en de Fusie zijn bijna compleet bewaard gebleven. De informatieve waarde van de notulen is zeer redelijk tot goed. Uit de periode 1945-1950 zijn ook van het bestuur van de Berg-Stichting de notulen bewaard gebleven; van de Rudelsheimstichting echter uitsluitend uit de periode 1949-1950.

In het slotdeel van 'Beleid en Beheer', het verslag van het historisch onderzoek, is een apart hoofdstuk opgenomen waarin de archiefsituatie en het archiefmateriaal gedetailleerd worden besproken en ook aan enige bronnenkritiek wordt gedaan.

I. 2. 2. B. *Financiële stukken van de Fusie, Jaarrekeningen e.d.;*

Zoals hiervoor reeds vermeld, zijn waarschijnlijk omstreeks eind 1975 / begin 1976 vrijwel alle financiële administraties t/m 1965 vernietigd. Daarom bleken bij aanvang van het onderzoek geen gedetailleerde financiële gegevens meer beschikbaar betreffende de wezen (verdwenen waren de administraties per wees, de kartotheek met vermogenscomponenten per wees, de financiële dossiers) en betreffende de instellingen (verdwenen bleken de volledige boekhoudingen). Slechts de meeste van de sinds 1945 opgestelde accountantsrapporten van de instellingen bleken in het archief van JMW nog bewaard. In deze accountantsrapporten waren de jaarrekeningen (de balansen en exploitatierekeningen) van de Fusie-instellingen opgenomen. Van de informatie in deze jaarrekeningen is in het financieel onderzoek veel gebruik gemaakt. Maar de jaarrekeningen bevatten vrijwel tot helemaal geen gegevens over de vermogens van het wezen, over hun inkomsten en over hun kosten en uitgaven. De jaarrekeningen zijn samenvattend van aard: d.w.z.: zij bevatten getotaliseerde cijfers per soort ontvangst en soort uitgave. Nadere analyse van de in de jaarrekeningen opgenomen cijfers is niet meer mogelijk wegens het ontbreken van de onderliggende gedetailleerde financiële administraties.

I. 2. 2. C. *Diverse gerelateerde archieven, w.o. leningsfondsen, CIH, Jokos e.d.;*

Deze archieven zijn voor het onderzoek niet geraadpleegd. Reden voor de beslissing om dat niet te doen was dat dit archiefmateriaal geen informatie beloofde te bevatten voor het onderzoek naar het beleid van de voogdij-instellingen in met name de jaren 1951 t/m 1965. Wezen konden in principe buiten hun voogden om geen verzoek doen op leningsfondsen. Het is voorts uit de geraadpleegde documentatie niet gebleken dat wezen een beroep deden op de Commissie voor Individuele Hulpverlening. **Het nog bestaande archief van de JOKOS uitkeringen, bij een van de onderzoekers bekend uit hoofde van een eerder onderzoek, bevat geen informatie over het beleid van de Fusie-instellingen met betrekking tot hun pupillen.**

I. 2. 2. D. *De sociale dossiers van de minderjarige Joodse oorlogswezen (Le-Ezrath dossiers uit Gemeente archief Amsterdam en OPK-dossiers uit het Rijksarchief Haarlem);*

In de inventaris op het JMW-archief dat in het Amsterdams Stadsarchief is gedeponneerd, staan onder de inventarisnummers 1779 t/m 1909 de 'OPK-dossiers oorlogspleegkinderen' vermeld. Deze nummers betreffen de 131 dozen met sociale dossiers, die in begin 1976 onder voorwaarden naar het toenmalige RIOD zijn overgebracht. De dossiers zijn eigendom van de Fusie/JMW gebleven en na verloop van enkele jaren uiteindelijk in het Gemeentearchief Amsterdam gedeponneerd, waar ze aan het JMW archief zijn toegevoegd. Bij JMW zijn vier nadere toegangen beschikbaar, die elkaar niet helemaal lijken te overlappen. Er zijn een Excel-bestand, een lijst van OPK's, een 'Overzicht

archief oorlogspleegekinderen' en een kartotheek die is ingericht aan het eind van de jaren '50. Vanwege de beperkte toegankelijkheid door het persoonsgebonden karakter van de sociale dossiers kon deze bron niet vrij worden geraadpleegd. Voor het historisch onderzoek zijn zes dossiers bestudeerd van oud-pupillen die hiervoor hun toestemming hadden verleend. Van deze zes was één geen oorlogswes. Onder de vijf oorlogswezen was één die in het begin van de jaren '50 naar Gvar-Am is geëmigreerd. De sociale dossiers bevatten informatie waarmee een beter beeld kan worden verkregen van de uitwerking van algemene regelingen in de praktijk en de vertaling van grootschalige ontwikkelingen naar het micro-niveau. In de tweede plaats zijn in de dossiers, in het ene uiteraard meer dan in het andere, de nodige, zij het zeer gefragmenteerde gegevens te vinden over het vermogensbeheer en subsidieregelingen. Systematisch kwantitatief materiaal ontbreekt echter in de dossiers, zodat deze niet bruikbaar zijn voor het integraal in kaart brengen van het vermogensbeheer. Niettemin bevatten zij op financieel gebied relevant en informatief aanvullend materiaal. Een nader prosopografisch onderzoek aan de hand van de sociale dossiers is vanuit historisch oogpunt een aantrekkelijke gedachte. Een dergelijk onderzoek is echter een uiterst intensief en langdurig karwei en zal, mede door de complicaties rond de openbaarheid, moeilijk uitvoerbaar zijn. Uit het Noord-Hollands Archief zijn uitsluitend de OPK-dossiers bestudeerd die door de Projectgroep Informatie Joodse Oorlogswezen van de Stichting JMW bij de sociale Fusiedossiers van de zes personen waren gevoegd die toestemming hadden gegeven voor bestudering van hun dossiers. De OPK-dossiers lijken wat vorm en inhoud veel op de Fusiedossiers. Wat betreft hun waarde voor het onderzoek naar het beheer van de vermogens wordt hier met de verwijzing naar hetgeen bij de Fusiedossiers is opgemerkt volstaan.

I. 2. 2. E. *Dossiers uit het Nederlands Beheersinstituut bij het Nationaal Archief in Den Haag;*

Dit archief bevat onder meer de bewindvoeringsdossiers – in totaal circa 28.000 tot 33.000 stuks, waartussen dossiers inzake landverraderlijke en vijandelijke vermogens –, alle alfabetisch gearchiveerd op naam van de afwezige (zie Onderzoeksgids Archieven Joodse Oorlogsgetroffenen, Den Haag 1998, pag. 221 e.v.). Een eerste probleem is dat in het NBI-archief niet rechtstreeks kan worden gezocht naar financiële gegevens met betrekking tot het wezen. Gezocht moet namelijk worden op naam van de erflater(s). En evenals bij een mogelijk onderzoek van de bij JMW berustende sociale dossiers, bestaat het probleem dat het praktisch niet mogelijk is een onderzoek naar de samenvattende financiële gegevens, d.w.z. de omvang van de vermogens van het wezen van de Fusie-instellingen, uit te voeren.

Een tweede probleem is dat de NBI-dossiers geen informatie bevatten over het uiteindelijke aandeel van erfgenamen in de verdeelde boedels van de erflaters; deze boedelverdeling geschiedde in de meeste gevallen door zogeheten boedelnotarissen.

I. 2. 2. F. *Memories van Successie bij het Centraal archief Belastingdienst;*

In het archief met de Memories van Successie van de Rijksbelastingdienst zijn de dossiers van de overledenen chronologisch (d.w.z. per periode van aangifte van overlijden) per belastinginspectie opgeborgen. Dat maakt het zoeken naar dossiers op naam van erflaters gecompliceerd.

Daarnaast bestaat het probleem dat het praktisch onmogelijk is een onderzoek naar de samenvattende financiële gegevens, d.w.z. naar de omvang van de vermogens van de oorlogswezen, uit te voeren met gegevens uit dit archief.

I. 2. 2. G. *Financiële gegevens die nog in het bezit zijn van oorlogswezen;*

De onderzoekers hebben via de opdrachtgevers een aantal brieven van vroegere oorlogswezen ontvangen met informatie of vragen over persoonlijke financiële gegevens betreffende de gang zaken in hun voogdijtijd. Van SINJOI werd een zogeheten “klachtenlijst” ontvangen met verscheidene klachten en te onderzoeken onderwerpen van algemene aard.

Hoewel het niet de opdracht aan de onderzoekers was om individuele gevallen te onderzoeken, zijn de voorgelegde vragen uiteraard wel in het onderzoek betrokken. De in de brieven gestelde vragen waren echter veelal van financiële aard die wegens het volledig ontbreken van de financiële administraties, zowel die per wees (waaronder ook begrepen de persoonlijke financiële dossiers), als die van de instellingen, niet meer beantwoord kunnen worden.

De klachtenlijst heeft betrekking op een aantal instanties en onderwerpen die voor een belangrijk deel in het historisch onderzoek aan de orde zijn gekomen. De te onderzoeken punten betreffende de Fusie-instellingen over de eigen vermogens van de instellingen, over het vermogensbeheer en over de verantwoordingen tegenover de kantonrechter worden in het financieel onderzoek, zij het wegens het ontbreken van archiefmateriaal niet uitputtend, behandeld.

I. 2. 2. H. *Literatuuronderzoek.*

Voor het historisch onderzoek is een zeer uitgebreid inventariserend onderzoek naar beschikbare literatuur verricht. De resultaten van dit onderzoek, in de vorm van een uitgebreide literatuurlijst, kunnen desgewenst ter beschikking worden gesteld.

Voor de meest relevante literatuur die uiteindelijk voor het historisch onderzoek is bestudeerd, wordt hier volstaan met de verwijzing naar de literatuur die wordt genoemd in het deelrapport. Hierin zijn eveneens een uitgebreid archievenoverzicht en een overzicht van de bestudeerde dossiers in het Fusie-archief opgenomen.

I. 3. Beantwoording van de centrale onderzoeksvraag

Op welke wijze hebben de Joodse voogdijinstellingen, vallend onder de Gefusioneerde Instellingen voor Joodse Kinderbescherming ('de Fusie'), bij het beheer van de vermogens van de minderjarige Joodse oorlogswezen, de financiële belangen van deze oorlogswezen behartigd, in het licht van het vigerend overheidsbeleid en de algemene praktijk van de zorg voor wezen in de jaren 1945-1981?

De zorg van de Gefusion(n)eerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming voor de Joodse oorlogswezen en de behartiging van hun financiële belangen zijn naar de mening van de onderzoekers naar behoren geweest en onderscheiden zich in meerdere opzichten positief van het vigerend overheidsbeleid. Er zijn geen redenen gevonden om te twijfelen aan de goede intenties, inzet en integriteit van bestuursleden en betrokken medewerkers van de Fusie. Wel kunnen bij sommige aspecten van het beleid in de praktijk vraagtekens worden geplaatst.

De onderzoekers merken hierbij op:

Ten eerste: doordat de financiële administraties van de Afdeling Vermogensbeheer (Voogdij)Pupillen in de jaren '70 van de vorige eeuw zijn vernietigd, is een integrale en systematische reconstructie van het beheer van de vermogens van de oorlogswezen die onder voogdij van een van de Gefusioneerde Joodse instellingen voor Kinderbescherming hebben gestaan, niet meer mogelijk. Het is daarmee onmogelijk geworden om alle details van het beleid en de uitkomsten daarvan in kaart te brengen.

De vernietiging van deze financiële administraties is een legitieme opruiming geweest van financiële bescheiden van minstens tien jaren oud. De algemene archiefwetgeving was niet van toepassing op een particuliere organisatie als de Fusie. Voor de administratie van het vermogensbeheer van de meerderjarige oorlogswezen bestond geen specifieke wettelijke bewaarplicht. Het besluit om het archief te schonen werd mede ingegeven door de op handen zijnde verhuizing van het Bureau van de Fusie in het voorjaar van 1976. Het besluit tot het opruimen van dossiers is door het bestuur weloverwogen genomen en er is vervolgens met aandacht uitvoering aan dit besluit gegeven.

Bij de aanvang van het onderzoek bleken ook de financiële administraties van de Fusie-instellingen zelf niet meer aanwezig te zijn. Er is geen besluit tot vernietiging van deze administraties aangetroffen in de Bestuursnotulen.

Ten tweede: het accent van het onderzoek heeft gelegen op de periode 1945-1965. In februari 1965 werd de laatste oorlogswes onder Fusie-voogdij meerderjarig. Rond 1965 kwam de samenleving echter juist in een dynamiek die het overheidsbeleid in het algemeen op sociaal gebied en in het bijzonder op het gebied van de hulpverlening aan oorlogsslachtoffers niet onberoerd zou laten. Het 'vigerend overheidsbeleid' betreft het beleid in de periode 1945-1965, de periode waarin de Gefusioneerde Joodse Instellingen voor Kinderbescherming werkzaam waren als hulp- en voogdij-instelling voor minderjarige oorlogswezen.

I. 4. Beantwoording van de nadere onderzoeksvragen

I. 4. 1. Hoe was het beleid van de Nederlandse Overheid ten aanzien van de minderjarige oorlogswezen?

Het sociale, juridische en financiële overheidsbeleid, dat direct of indirect voor de zorg aan de oorlogsspleegkinderen in de periode 1945-1965 van toepassing was, kenmerkte zich enerzijds door een uitgebreid, complex en – op onderdelen – ambivalent en zelfs tegenstrijdig stelsel van regelgeving en anderzijds door een beperkte uitwerking van de hulp voor de individuele gevallen in de praktijk. De gronden waarop verleende financiële steun aan de oorlogsspleegkinderen door de Staat op de wezen die meerderjarig waren geworden in latere jaren werd verhaald, zijn onduidelijk en lijken niet consistent

Het *Besluit Oorlogsspleegkinderen*, in augustus 1945 wettelijk van kracht verklaard en in augustus 1949 buiten werking gesteld, viel onder de competentie van Justitie en voorzag slechts in opvang en ondersteuning op korte termijn van de kinderen die aan de Commissie OPK werden toevertrouwd. Op de lange termijn voorzagen de successieve hulpregelingen voor oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en vanaf 1952 Maatschappelijk Werk in financiële ondersteuning. Deze waren echter uitsluitend beschikbaar voor oorlogsspleegkinderen met geen of met een relatief klein vermogen. De eerste regeling voor hulpverlening aan oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Binnenlandse Zaken, de ministeriële beschikking van 12 april 1945 voorzag in de opbouw van het Centraal Bureau Verzorging van Oorlogsslachtoffers (CBVO) met daaronder de provinciale (PBVO) en lokale (DBVO) bureaus. Het CBVO-stelsel zou in de eerste jaren na de oorlog de spil worden in het stelsel van materiële opvang en zorg van oorlogsslachtoffers. Over de precieze status van de oorlogswezen binnen dit stelsel bestond lang onduidelijkheid. Wel was al snel bekend dat reeds gemaakte kosten niet door de overheid zouden worden vergoed en dat er geen overheidssteun zou worden gegeven aan wezen met vermogen. Pas in december 1946 zou de minister van Binnenlandse Zaken nadere richtlijnen voor de hulp aan oorlogswezen uitvaardigen. De betalingen van onderhoudskosten, tot een maximum van f 2 per dag, kwamen voor rekening van DBVO. De regeling dat er geen steun zou worden gegeven aan wezen met vermogen bleef echter onverminderd van kracht. Een nauwkeurige grens werd niet getrokken. De beschikking volstond met de bepaling dat 'kleinere bedragen tot enkele duizenden guldens' niet behoeften te worden aangesproken. Eind december 1947 werd het CBVO-stelsel opgeheven. De uitbetalingen van de steun aan oorlogsslachtoffers liepen vanaf begin 1948 via de Gemeentelijke Sociale Diensten, die ook de uitvoerende organen waren voor de *Armenwet*. In 1950 werd voor de hulp aan oorlogsslachtoffers de *Regeling hulpverlening Oorlogsslachtoffers 1940-1945* van kracht. Het uitgangspunt van deze regeling bleef dat in principe geen financiële steun werd gegeven aan oorlogsslachtoffers die door eigen inkomsten in hun onderhoud konden voorzien. Oorlogswezen werden in deze regeling niet expliciet genoemd, maar zij konden als 'alleenstaanden' in aanmerking komen voor een uitkering van maximaal f 26 per week. Vermogensbezit mocht, indien dit werd aangewend om op termijn economische zelfstandigheid te verwerven. Indien niet aan deze voorwaarde werd

voldaan, werd een maximum aan het vermogen gesteld van f 2.500 voor een alleenstaande. De regeling voorzag verder in gedetailleerde bepalingen voor kortingen die moesten worden toegepast indien de oorlogsslachtoffers extra-inkomsten zouden (gaan) genieten. Hieronder vielen ook de netto-opbrengsten uit vermogensbezit, lonen en renteopbrengsten van spaartegoeden, waarbij voor alleenstaanden een ondergrens werd getrokken van f 1.000. Vermogen dat gaande het uitkeringstraject werd verworven, moest eerst worden ingeteerd. Met de uitvoering van de regeling bleven de Gemeentelijke Sociale Diensten belast. In januari 1961 werd de *Regeling hulpverlening Oorlogsslachtoffers* vervangen door de *Rijksgroepsregeling Oorlogsslachtoffers 1940-1945*. Deze omzetting bracht geen ingrijpende wijzigingen met zich mee. Deze kwamen pas met de invoering van de *Bijstandswet* per januari 1965. Voor de oorlogswezen was de *Bijstandswet* echter niet meer van betekenis, omdat de laatste oorlogsswees onder 'Fusie'-voogdij in februari 1965 meerderjarig werd.

Via de reguliere sociale wetgeving van de *Invaliditeitswet* van 1919, die tot het beleidsgebied van het Ministerie van Sociale Zaken behoorde, hadden de oorlogsspleegkinderen recht op een uitkering van wezenrente via de Rijksverzekeringsbank. De *Invaliditeitswet* gold niet automatisch voor alle oorlogswezen. De wezenrente werd uitgekeerd aan de kinderen van arbeiders die premie hadden betaald. Wel was het dekkingsgebied groot, want in principe waren alle arbeiders tot betalen van premie verplicht en was het begrip 'arbeider' in de wet ruim gedefinieerd. De leeftijd tot waarop wezenrente werd betaald was aanvankelijk 14 jaar. De renten waren verre van toereikend om van te bestaan. Op de renten werd een toeslag uitgekeerd, die evenwel de totale uitkering nog steeds ver onder het bestaansminimum hield. In 1948 werd de *Wet tot toekenning van kinderbijslag aan invaliditeits-, ouderdoms- en wezentrekkers* van kracht, waarbij de leeftijd van 14 naar 16 jaar werd verhoogd. Tevens verviel de toeslag. Deze werd vervangen door een vast bedrag aan aanvullende kinderbijslag. Anders dan de wezenrente werd de aanvullende kinderbijslag niet uitgekeerd voor wezen in het buitenland.

In 1959 kwam de *Algemene Weduwen- en Wezenwet* tot stand. De totstandkoming van deze wet vond plaats in het kader van de opbouw van verzorgingsstaat en betekende een principiële breuk in de wezenzorg omdat voor het eerst wettelijk werd erkend dat de zorg voor wezen primair een overheidstaak was en niet geheel aan de particuliere liefdadigheid moest worden overgelaten. In de praktijk was uitwerking van de wet voor de oorlogswezen gering tot nihil. De wet bleef een 'bodemvoorziening' met een uitkering die niet volledig in de kosten van het levensonderhoud kon voorzien. De wet werd ook pas in 1960 integraal van kracht en was daarmee voor een groot deel van de oorlogswezen niet meer relevant.

Het *Besluit Oorlogsspleegkinderen* kan niet los worden gezien van de *Kinderwetten* van 1901, ingevoerd in 1905, en de traditie van kindbescherming in Nederland. Is het *Besluit* enerzijds geënt op de *Kinderwetten*, anderzijds neemt dit ook een ambivalente positie ten opzichte van deze wetten in. Zo werd de gebruikelijke procedure om via de kantonrechter in de voogdij te voorzien geheel buiten werking gesteld. Door het *Besluit* kon uitsluitend de Arrondissement

Rechtbank in voogdijzaken van oorlogsspleegkinderen beschikken, waartoe door de Commissie OPK een verzoek moest worden ingediend. Deze gang van zaken werkte in het nadeel van de Joodse voogdijinstellingen, doordat hun afhankelijkheid van de Commissie OPK hierdoor nog werd vergroot. Ambivalent was ook de positie van de oorlogsspleegkinderen zelf, aangezien zij wel met wetgeving voortvloeiend uit de *Kinderwetten* te maken kregen, maar, indien eenmaal voor hen in de voogdij was beschikt, zij niet de status verwierven van ‘voogdikinderen’. Doordat zij niet als ‘voogdikinderen’ werden beschouwd, kwam de Fusie voor hen niet in aanmerking voor subsidie op grond van de *Kinderbeginselenwet*.

De invoering van de *Kinderwetten* had grote gevolgen voor het Burgerlijk Wetboek van 1838, met name het familierecht dat in Boek 1 was ondergebracht. Tot het familierecht behoorde ook de voogdijregeling. De wet eiste dat minderjarigen bescherming behoeften en daarom bij gemis aan ouderlijk toezicht onder voogdij moesten worden gesteld. Minderjarigen waren personen onder 21 jaar. Bij huwelijk verviel de minderjarigheid. Volgens de wet kon de voogdij ook worden opgedragen aan een vereniging die in Nederland was gevestigd en die rechtspersoonlijkheid bezat of aan een instelling van weldadigheid waarvan de statuten, stichtingsbrieven of reglementen de ‘duurzame verzorging van minderjarigen’ voorschreven. De verenigingen en stichtingen die door de wet als voogdij-instelling werden erkend, hadden dezelfde bevoegdheden en verplichtingen als een persoonlijke voogd. Volgens de wet had de voogd voor het onderhoud en de opvoeding van de minderjarige zorg te dragen overeenkomstig het vermogen van de minderjarige. Wettelijk hoefde de voogd niets uit zijn eigen fondsen bij te passen en was hij hoogstens ‘moreel’ tot het onderhoud verplicht. Als de inkomsten uit het vermogen van de minderjarige niet toereikend waren, mocht de voogd het vermogen van de minderjarige zelf aantasten indien dat naar het oordeel van de voogd noodzakelijk, nuttig of wenselijk in het belang van de minderjarige werd geacht. Het vermogen moest door de voogd worden beheerd ‘als een goed huisvader’. De kosten van het vermogensbeheer mochten ten laste van de minderjarige worden gebracht. Wetswijzigingen in 1947 en 1964 in het Burgerlijk Wetboek op het gebied van het kinderrecht en de voogdij brachten in de bovenstaande regelingen geen fundamentele veranderingen met zich mee. Gedurende de gehele periode 1945-1965 was het Burgerlijk Wetboek van 1838 van kracht.

Niet onbelangrijk was dat de hulpverlening aan oorlogsslachtoffers bij het Departement van Binnenlandse Zaken was ondergebracht. Dit Departement was, totdat deze taak in 1952 door Maatschappelijk Werk werd overgenomen, tevens de centrale instantie die verantwoordelijk was voor de uitvoering van de *Armenwet*, welke tot 1965 het wettelijk kader was voor de algemene sociale zorg, inclusief de zorg aan wezen. Het Departement van Binnenlandse Zaken was zeer behoudend en hield vast aan het adagium van de *Armenwet*: ‘zelfredzaamheid’. Het beleid dat door Binnenlandse Zaken ten aanzien van de oorlogsslachtoffers, inclusief de oorlogsswezen werd gevoerd, liep daarmee parallel aan het beleid dat ten aanzien van het armwezen werd gevolgd. Binnenlandse Zaken was na 1945 met Sociale Zaken in een competentieconflict verwickeld, dat verband hield met de inrichting van een nieuw stelsel van sociale zorg. Als compromis in het conflict

tussen Binnenlandse Zaken en Sociale Zaken ontstond in 1952 het nieuwe Ministerie van Maatschappelijk Werk. Een belangrijk aspect van de *Armenwet*, waarvan de betekenis in de eerste tien jaar na 1945 nog toenam, was de mogelijkheid van verhaal. Dit hield in dat de uitkeringen die door de overheid, via de gemeente, met name de Sociale Dienst, werden verstrekt, zoveel mogelijk moesten worden teruggevorderd, indien mogelijk ook van de betrokkenen zelf. De sociale verzekeringswetgeving van het Ministerie van Sociale Zaken kende het principe van verhaal niet. Tot circa halverwege de jaren '50 was het principe van verhaal algemeen maatschappelijk aanvaard. Daarna kalfde de maatschappelijke en politieke steun hiervoor snel af.

De gronden waarop verleende financiële steun aan de oorlogspleegekinderen door de Staat op de wezen die meerderjarig waren geworden in latere jaren werd verhaald, zijn onduidelijk en lijken niet consistent. Aangezien wezen wel maar de oorlogswezen weer niet onder de *Armenwet* vielen, was verhaal krachtens deze wet niet mogelijk. De regelingen van het ministerie van Binnenlandse Zaken voor oorlogsslachtoffers zijn voor het verhaal ambivalent. De beschikking van eind 1946 hield de mogelijkheid van verhaal open. In de *Regeling hulpverlening* blijft de mogelijkheid van verhaal van extra-inkomsten eveneens open, maar blijft het recht op verhaal van de verleende onderstand zelf ongenoemd. Het *Besluit Oorlogspleegekinderen* was zeer summier over subsidiëring. Voor bepaalde gevallen werd, na een wijziging in 1948, de mogelijkheid voor tijdelijke subsidie geopend, waarbij werd teruggegrepen op een artikel in het Burgerlijk Wetboek dat verband hield met een uit de kinderbeschermingswetgeving bekende voorlopige toevertrouwing aan de Voogdijraad. Dit artikel impliceerde echter tegelijk dat de kosten die tijdens de OPK-periode (1945-1949) door de Staat werden gemaakt voor het onderhoud van de oorlogspleegekinderen, op de oorlogspleegekinderen zelf konden worden verhaald. Het Burgerlijk Wetboek was echter na de wetswijziging van 1947, waarbij het artikel over de voorlopige toevertrouwing werd gesplitst, over het terugvorderen van kosten van de betrokkenen zelf bij een voorlopige toevertrouwing niet eenduidig. In een proces van een oud-pupil van de Fusie over het verhaal van uitgekeerde onderstand aan een oorlogspleegekind vonniste de Rechtbank eind 1954 dat de Staat geen verhaalrecht had voor aan oorlogspleegekinderen uitgekeerde verpleegkosten. De Staat ging in begin 1955 zonder succes tegen deze uitspraak in beroep. Maar tot teleurstelling van het Fusiebestuur oordeelde de minister van Justitie vervolgens dat het vonnis en het successieve arrest niet impliceerden dat het verhaal van de kosten op andere oorlogspleegekinderen ten onrechte was geschied. De conclusie was dan ook, volgens de minister, dat deze verhaalde kosten niet behoefden te worden gerestitueerd. Tot een nader gesprek met vertegenwoordigers van de Fusie over deze kwestie was de minister verder niet bereid. De conclusie van de minister van Justitie dat inmiddels verhaalde kosten niet behoefden te worden gerestitueerd is opmerkelijk. Niet duidelijk is op welke gronden de minister hiertoe besliste. Onbekend is in welke mate deze beslissing van de minister financieel nadelig voor de oorlogspleegekinderen is geweest.

I. 4.1a. *Hield de Nederlandse Overheid toezicht op de werkzaamheden van de Joodse voogdijinstellingen? Zo ja, op welke wijze?*

De Nederlandse overheid heeft toezicht op de werkzaamheden van Joodse voogdijinstellingen gehouden. Maar dit toezicht is zeer beperkt geweest.

Als instelling van kinderbescherming, die eveneens de zorg voor minderjarigen had die geen oorlogspleegekinderen waren, had de Fusie in haar totaliteit te maken met het Departement van Justitie en zijn subsidiebeleid. Evenals bij de armenzorg, ging de overheid ook bij de kinderbescherming er vanuit dat dit primair en principieel een taak was van de particuliere liefdadigheid. Vóór de wetswijziging van het *Burgerlijk Kinderrecht* in 1947 waren voogdijinstellingen alleen verplicht om overheidsbemoeienis te accepteren indien zij in aanmerking wensten te komen voor subsidie. Na 1947 moest elke voogdij-instelling zich laten controleren door het Ministerie van Justitie, met name door de Zevende Afdeling en vanaf 1956 de Directie Kinderbescherming. De voorwaarden waaraan voogdijinstellingen van Justitie moesten voldoen, waren nader omschreven in een *Kinderbeginselenbesluit*. Gedurende de gehele periode 1945-1965 waren voor de subsidieregeling en het toezicht van Justitie de *Kinderbeginselenwet* van 1901 en het *Kinderbeginselenbesluit* van 1905 van kracht. De voorwaarden waren in ruime termen beschreven. Na de wetswijziging in 1947 werden deze in 1950 iets aangescherpt. Zeer ingrijpend waren de wijzigingen (nog) niet. Specifieke bepalingen voor het vermogensbeheer van de pupillen onder voogdij waren er voor de voogdij-instellingen niet.

Krachtens het Burgerlijk Wetboek had de kantonrechter de controle op het voogdijbeheer. Voogdij gold altijd zowel de persoon als diens vermogen. Voor het doen van sommige uitgaven en het aantasten van het vermogen van de pupil was de toestemming van de kantonrechter vereist. De voogd diende jaarlijks voor de kantonrechter verantwoording af te leggen tegenover de toeziende voogd over het gevoerde beheer. De kantonrechter kon deze termijn verlengen tot drie jaar. De kantonrechter was bevoegd om voor de jaarlijkse kosten van de verzorging van de minderjarige een vast bedrag vast te stellen. Indien de voogd binnen dit bedrag bleef, behoefde deze de uitgaven niet nader te specificeren of van bewijzen te voorzien. De voogd was verplicht om na het einde van zijn beheer ‘onverwijld’ voor de kantonrechter de eindrekening op te maken en de eindverantwoording te doen. Daarbij moest het eventuele batig slot worden uitgekeerd en alles worden overgedragen wat de voogd onder zich had. Met de uitkering van het slot der goedgekeurde rekening en de overdracht van de goederen en bescheiden hield de verantwoordelijkheid van de voogd op. Elke rechtsvordering van de minderjarige tegen de voogd- en na 1947 ook van de voogd tegenover de minderjarige-betreffende het gevoerde beheer verjaarde na tien jaar. De termijn van tien jaar ging in op de dag van de meerderjarigheid. Over de vorm waarin de eindrekening en –verantwoording moest zijn gesteld, bepaalde het wetboek slechts dat ‘alle noodzakelijke, betamelijke en behoorlijk gerechtvaardigde uitgaven’ hierop moesten zijn gebracht. Tot bewijs strekkende stukken behoeften niet te worden geregistreerd.

I. 4. 2. Hoe werd het beleid van de Nederlandse Overheid door de besturen van de betreffende Joodse voogdijinstellingen vertaald in hun beleid?

De uitvoering van het *Besluit Oorlogspleegekinderen* heeft tot grote spanningen geleid. Le-Ezrath Ha-Jeled is in augustus 1945 opgericht als Joodse voogdijinstelling als reactie op het *Besluit Oorlogspleegekinderen*. Doelstelling van Le-Ezrath bij oprichting was de ‘duurzame verzorging, opvoeding en behartiging van belangen van en samenhangende met de voogdij van die Joodse kinderen, die volgens het betreffende Koninklijk Besluit als oorlogspleegekinderen worden beschouwd’. De verwachting was dat in zeer korte tijd de opvang zou moeten worden geregeld voor enkele duizenden Joodse oorlogswezen. Door toedoen van het *Besluit Oorlogspleegekinderen* en de Commissie OPK bleef de grote toestroom van Joodse oorlogswezen voor de Joodse instellingen van zorg echter uit. De eerste voogdijbeschikking voor Le-Ezrath dateert pas van juni 1946. Het totaal aantal voogdijbeschikking in dat jaar voor Le-Ezrath bleef steken op drie. Zeer confronterend en frustrerend was dat de Joodse leden binnen de Commissie OPK een minderheid vormden, zodat de Joodse gemeenschap in de regeling van de bestemming en de verzorging van de Joodse oorlogswezen geen doorslaggevende beslissingsbevoegdheid had. Dit leidde tot de ‘strijd om het Joodse kind’. Het uitblijven van de stroom Joodse oorlogswezen en de strijd met OPK brachten met zich mee dat Le-Ezrath feitelijk voor een dubbele missie koos, door zo wel een comité van actie als een institutionele voogdijvereniging te zijn. Door zich in de ene hoedanigheid scherp af te zetten tegen het formele overheidsbeleid, dreigde Le-Ezrath zich in de andere hoedanigheid soms in de gevarenzone te begeven van wat voor een officiële voogdij-instelling oorbaar werd geacht. Dit bracht Le-Ezrath niet alleen in conflict met de niet-Joodse meerderheid binnen de Commissie OPK en het Bureau OPK, maar ook met leden van de rechterlijke macht, coryfeeën van kinderbescherming en leden van de eigen Joodse gemeenschap. Binnen Le-Ezrath was vanaf de oprichting onenigheid over het te voeren beleid. Tegenover de ‘vernieuwers’ die vooral met de JCC waren verbonden, stonden de ‘herstellers’ die orthodox waren en vooral veel waarde hechtten aan het behoud van een Joods religieuze identiteit. Bij deze tegenstellingen voegden zich ook de tegenstelling tussen de ‘nieuwkomer’ in de jeugdzorg en de ‘traditionele’ Joodse instellingen van kinderbescherming. De wereld van de kinderbescherming, die na de invoering van de *Kinderwetten* in Nederland was ontstaan, was een speerpunt geweest van de Verzuiling. Door de spanningen met OPK en de verschillende interne tegenstellingen lukte het Le-Ezrath niet om de centrale voogdijorganisatie te worden voor de oorlogspleegekinderen. Het Nederlands Israëlitisch Jongens Weeshuis dat na de oorlog zijn naam had gewijzigd in het Joods Jongenshuis, steunde Le-Ezrath. Maar in 1947 kwam de Le-Ezrath in een diepe crisis toen eerst de Rudelsheimstichting en vervolgens de Berg-Stichting het convenant met Le-Ezrath verbrak en besloot om zelfstandig voogdijen van OPK over Joodse oorlogspleegekinderen te aanvaarden. Door zich vervolgens te gaan toeleggen op sociaal werk voor alle Joodse minderjarigen en door een apparaat op te bouwen voor de vermogensreconstructie en het –beheer voor de oorlogswezen, wist Le-Ezrath zich een nieuwe taakstelling te verwerven. Het apparaat voor het

vermogensbeheer zou vanaf eind 1949 een belangrijke factor zijn in de totstandkoming van de Fusie.

De besturen van alle Joodse instellingen die vanaf september 1950 de Fusie zouden gaan vormen, inclusief Le-Ezrath, hebben getracht om hun frustraties over het overheidsbeleid ten aanzien van de oorlogspeelkinderen laten begrenzen door het belang van de oorlogspeelkinderen. In de bestuursvergadering werd ook herhaaldelijk benadrukt dat het belang van de oorlogspeelkinderen beslissend moest zijn. Extra problematisch was dat het sterk betwiste overheidsbeleid moest worden vorm gegeven in een maatschappelijk klimaat waarin men, op zijn zachtst gezegd, niet altijd even tact- en begripvol voor de Joodse gemeenschap is geweest. Zo werd het werk voor de kindervakantie-uitzending van Le-Ezrath ernstig bemoeilijkt omdat men niet over de twee Joodse kindervakantiehuizen kon beschikken. Het huis in Etten-Leur was in gebruik genomen door een Rooms-katholiek ziekenhuis. Het vakantiehuis van de latere Fusiepartner Jozeboko in Wijk aan Zee was lang door het Bureau Bijzondere Jeugdzorg van het Departement van Justitie geconfisqueerd voor de opvang van kinderen van geïnterneerde politieke delinquenten.

Het werken met de Voogdijraad Amsterdam, die na de opheffing van de Commissie OPK de verantwoordelijke overheidsinstantie werd voor de afhandeling van voogdijzaken van de oorlogspeelkinderen, werd door het bestuur van Le-Ezrath, successievelijk de Fusie als een grote opluchting ervaren. Het verminderen van de spanning die door de 'strijd om het Joodse kind' werd gegenereerd heeft er ongetwijfeld ook toe bijgedragen dat het proces dat naar de totstandkoming van de Fusie moest leiden in begin 1950 in een stroomversnelling kwam. Hoewel in 1954 de strijdfase met een beschikking in langlopende voogdijzaak als afgesloten werd beschouwd, bleef in het verlengde van de OPK-problematiek nog wel de kwestie 'Anneke Beekman', die officieel onder voogdij stond van Le-Ezrath, de gemoederen op de bestuursvergaderingen in beweging houden. Het einde van de Commissie OPK betekende tevens niet dat er tegelijk ook een einde aan de interne tegenstellingen was gekomen. Ook binnen het Fusiebestuur bleven 'vernieuwers' staan tegenover 'herstellers'. Een van de strijdpunten was de concentratie van de verschillende inrichtingen, waartegen met name de orthodoxe leden zich lang verzetten maar die door de structurele onderbezetting van de tehuizen en de jaarlijks terugkerende exploitatietekorten onvermijdelijk was. In 1958 was sprake van een doorbraak in het beleid door het sluiten van de Rudelsheimstichting en, daarmee in verband, het aftreden van dr. M.R. Hertzberger. De weg kwam daarmee vrij voor een nieuw beleid dat op een snelle concentratie van de Fusie instellingen was gericht en dat in 1965 zijn hoogtepunt zou bereiken met de opening van een nieuw Joods Kinderhuis aan de De Mirandalaan te Amsterdam.

Met de aandacht voor psychologische hulpverlening, het vroege *social casework* in de Berg-Stichting, de indeling in (leeftijds)groepen en het uitgebreide preventieve maatschappelijk werk van Le-Ezrath was het pedagogisch beleid van de Fusie vooruitstrevend te noemen. De weinig wetenschappelijke aanpak, de sleur en het gebrek aan differentiëring in de meeste Nederlandse inrichtingen van kinderbescherming werden in de jaren '50 fel gehekeld door sociaal-wetenschappelijke onderzoekers. Deze onderzoeken zouden in de jaren '60 en

'70 leiden tot de ontwikkeling van een nieuwe centraal jeugdbeleid, waarin veel van de Fusiebeleidsonderdelen *-case-work, units*, preventief maatschappelijk werk- zouden zijn terug te vinden. De grote tekorten van de Fusie werden voor een groot deel veroorzaakt door structurele omvangrijke exploitatietekorten van Le-Ezrath. Deze waren terug te voeren op het werk dat door de Sociale Afdeling werd verzet. Daar het sociale werk 'preventief' was, dat wil zeggen zoveel mogelijk hulp in gezinsverband bieden om uithuisplaatsing te beperken, kwam dit niet voor subsidie van het Ministerie van Justitie in aanmerking. Pas na 1965 wijzigde het Jeugdzorgbeleid zich en zou de weg vrij komen voor betere subsidieregelingen.

Hoewel de structurele financiële steun van het Ministerie van Justitie beperkt is gebleven in de jaren voor 1965, had dit Departement wel groot respect en veel waardering voor het werk dat door de Fusie werd verzet. Na 1958 kwam dit onder meer tot uitdrukking in een maximale bijdrage van het Rijk in de bouw van het nieuwe Kinderhuis. De kosten voor de bouw van het Kinderhuis, die uiteindelijk f 2,9 miljoen zouden bedragen, konden daarnaast worden betaald vanuit leningen, subsidies en schenkingen van diverse andere nationale en internationale instanties. Het resterend tekort van f 800.000 werd betaald uit de opbrengst van de verkoop van de Berg-Stichting en het pand aan de Emmalaan. Voor de bouw hoefde de Fusie verder geen beroep te doen op het eigen vermogen van de instellingen.

I. 4. 2a. *In welke mate werd –in het licht van het Besluit Oorlogspleegkinderen- gebruik gemaakt van 'de inkomsten en vermogens' van de Joodse minderjarige oorlogswezen?*

Het *Besluit Oorlogspleegkinderen* bevat geen specifieke bepalingen over de betalingen voor of door de oorlogspleegkinderen. Artikel 2 van het Besluit van augustus 1945 bepaalde slechts dat er 'aangaande de inkomsten en uitgaven der Commissie' een nadere regeling zou worden getroffen door de minister van Justitie. Bij de wijziging van november 1948 werd het Besluit aangepast aan de wijziging van het Burgerlijk Wetboek op het gebied van het kinderrecht van 1947. Tevens werd de voorlopige toevertrouwing aan de Commissie OPK met terugwerkende kracht gelijkgesteld aan een voorlopige toevertrouwing aan de Voogdijraad. Dit opende de onder I.4.1 al besproken mogelijkheid tot (tijdelijke) subsidiëring van het onderhoud van oorlogspleegkinderen die aan de Commissie OPK waren toevertrouwd, op grond van de bestaande subsidieregeling in het kader van de *Kinderwetten*. Deze regeling maakte indirect het verhalen van de kosten die de Staat in het kader van de voorlopige toevertrouwing had gemaakt op de oorlogswezen zelf mogelijk. Zoals eerder is gemeld was het Burgerlijk Wetboek over het verhalen van kosten bij een voorlopige toewijzing na 1947 niet eenduidig.

Op de lange termijn voorzagen de successieve hulpregelingen voor oorlogsslachtoffers van het Ministerie van Binnenlandse Zaken en vanaf 1952 Maatschappelijk Werk in financiële ondersteuning. Hier kan worden herhaald, dat deze uitsluitend van toepassing waren voor oorlogspleegkinderen zonder of slechts met een beperkt vermogen. De regeling van 1950 bevatte gedetailleerde bepalingen over het in rekening brengen van extra-inkomsten van de oorlogsslachtoffers die een uitkering kregen, door de uitkerende instantie, in het bijzonder de Gemeentelijke Sociale Diensten.

De uitkeringen die krachtens de sociale verzekeringen werden verstrekt, met name de wezenrente en de kinderbijslag, konden wettelijk ter beschikking van anderen dan de rechthebbende minderjarige worden gesteld, voor het levensonderhoud van die minderjarige. Dit betekende dat de wezenrenten aan de voogden, inclusief de voogdij-instellingen, konden worden uitgekeerd. De *Invaliditeitswet* kende de bijzondere bepaling dat er geen wezenrenten zouden worden uitgekeerd aan nagelaten kinderen die voorlopig waren toevertrouwd aan de Voogdijraad. De precieze motivatie voor dit artikel is onduidelijk. Waarschijnlijk was het artikel bedoeld om een ‘dubbele’ uitkering (krachtens de *Kinderwetten* en krachtens de *Invaliditeitswet*) te voorkomen. Deze bepaling zou, door de gelijkstelling van de voorlopige toevertrouwing aan de Commissie OPK aan die aan de Voogdijraad, mogelijk complicaties hebben met zich kunnen meebrengen voor uitbetalingen van wezenrente aan oorlogswezen. In de praktijk is dit echter (nog) niet gebleken. OPK gebruikte de wezenrente en de kinderbijslag voor een tegemoetkoming in de onderstand. Ook de gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken bracht deze uitkeringen in mindering van de onderstand die zij verstrekte voor de kosten van het levensonderhoud. Het is vrijwel zeker dat ook Le-Ezrath, dan wel de Fusie, de wezenrente die zij als voogdes ontving, in overeenstemming met de regelgeving voor de bestrijding van de verzorgingskosten heeft aangewend. Vanaf 1949 werden de wezenrenten in ieder geval op de aparte Voogdijrekening geschreven, waarop enerzijds de voor de pupillen ontvangen bedragen van Sociale Zaken, de wezenrente en pleeggelden werden geboekt en anderzijds de afdrachten hiervan aan pleeggezinnen en aan eigen tehuizen.

Toch heeft het beleid voor de wezenrente ook variaties gekend. In 1948 besloot het Dagelijks Bestuur van Le-Ezrath om de wezenrente ‘in ons bezit’ gedeeltelijk aan de pleegouders uit te keren en gedeeltelijk ten behoeve van de kinderen zelf vast te leggen. Gezien de bestaande regelgeving in de *Invaliditeitswet* op het gebied van het verjaren van de uitkeringen, ging het hier vermoedelijk om ‘achterstallige’ wezenrenten, dat wil zeggen wezenrenten die waren uitgekeerd voor de periode vóór de wezen onder voogdij van Le-Ezrath waren gekomen. In 1951 bleek dat de verschillende Fusie-instellingen niet een zelfde beleid hadden gevoerd ten aanzien van de bestemming van de achterstallige wezenrenten. De Berg-Stichting had deze gebruikt voor de vereffening van de verpleegkosten; Le-Ezrath had ze op spaarbankboekjes voor de kinderen vastgezet. Het Dagelijks Bestuur van de Fusie besloot daarop het beleid te harmoniseren en voortaan de lijn van Le-Ezrath te volgen, dat wil zeggen ‘alle wezenrente die vergoed worden vóór de opname van het kind in een tehuis, op een spaarbankboekje ten name van dat kind te storten’. Dit beleid werd ook gevolgd voor de pupillen die een kleine twee maanden eerder naar Israël waren geëmigreerd.

Uit de jaarrekeningen van Le-Ezrath Ha-Jeled kan worden opgemaakt dat in de jaren 1950 t/m 1965 kosten van vermogensbeheer zijn doorberekend aan oorlogswezen met vermogen. Die doorbelaste bedragen zijn in 1950 en 1951 en daarna vanaf 1959 als afzonderlijke bedragen in de exploitatierekeningen van Le-Ezrath Ha-Jeled opgenomen.

In de exploitatierekeningen van 1952 t/m 1958 worden die doorbelastingen echter niet separaat vermeld, maar als één, met de kosten van het vermogensbeheer,

gesaldeerd bedrag.

Daarom kan niet worden berekend welk bedrag in de periode 1951 t/m 1965 als aandeel in de kosten van vermogensbeheer door de Fusie aan wezen in rekening is gebracht.

De door LEHJ gemaakte kosten van het vermogensbeheer hebben bestaan uit de salariskosten van de eigen drie medewerkers van de afdeling Vermogensbeheer, uit de kosten van de vaste – maar niet in loondienst zijnde – jurist mr. Van Raalte, uit de kosten van de speciaal met de controle op het vermogensbeheer aangestelde accountant Mesritz en, naar alle waarschijnlijkheid, uit kosten van externen als bijvoorbeeld advocaten en notarissen.

Uit de jaarrekeningen kan niet worden opgemaakt welk deel van de salariskosten van de eigen medewerkers aan wezen met vermogen werd doorbelast.

Op de balansen van Le-Ezrath Ha-Jeled van de jaren 1953 t/m 1962 komen vorderingen van LEHJ voor op vermogens van kinderen, anders dan vorderingen wegens doorbelaste vermogensbeheerkosten.

In de balansen wordt bij de eerder bedoelde vorderingen slechts vermeld *te ontvangen van vermogens kinderen*. In de exploitatierekeningen is echter (wederom: met uitzondering van de kosten van het vermogensbeheer) in geen van die jaren een bate of een vermindering van een uitgavenpost – ten laste van vermogens van kinderen – opgenomen. De aard van de als vordering opgenomen bedragen blijft daarom onduidelijk.

Uit de jaarrekeningen van de Fusie-instellingen blijkt tenslotte dat buitenshuis werkende kinderen hun lonen voor een deel afstonden aan hun instelling. In de periode 1951 t/m 1960 was de regeling dat deze werkende kinderen 1/3^e deel van hun loon mochten behouden als zakgeld, 1/3^e deel van het loon werd voor hen op een spaarbankboekje gezet en 1/3^e deel was bedoeld als bijdrage aan de verpleegkosten of als kostgeld. Na 1960 mochten de kinderen, volgens een richtlijn van het Ministerie van Justitie, slechts 25% van hun loon houden als zak- en spaargeld.

I. 4. 2b. *Welk beleid voerden de Joodse voogdijinstellingen tussen 1945 en 1966 t.a.v. de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen?*

Van de verschillende Fusiepartners waren alleen Le-Ezrath, de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting voogdijinstellingen. Van een officiële stichting van een nieuwe ‘Fusie’-instelling die rechtspersoonlijkheid had, is nooit sprake geweest. De ‘Fusie’ was een conglomeraat van aanvankelijk Le-Ezrath, de Berg-Stichting, de Rudelsheimstichting en het Nederlandsch Israëlietisch Jongens Weeshuis. Bij deze fuserende instellingen voegden zich spoedig het Nederlands Israëlietisch Meisjes Weeshuis en de Vereniging Joodse Zee- en Boskolonies. Voorts was ook de Vereniging ‘Megadlé Jethomim’ uit Utrecht aan de Fusie verbonden en indirect de Vereniging tot Bescherming van Joodse Meisjes uit Den Haag die na de oorlog in de Berg-Stichting was opgegaan. De fuserende instellingen werden om historische, praktische en financiële redenen in stand gehouden. De ‘Fusie’ was een organisatorische constructie, waarbij de statuten van elk van aangesloten instellingen zodanig werd gewijzigd dat krachtens de nieuwe statuten de onderscheiden besturen van de verschillende instellingen in het vervolg altijd

gelijk waren aan elkaar. Er was sprake van een personele unie waarbij het bestuur van het Nederlandsch Israëlietisch Jongens Weeshuis altijd tegelijk het bestuur was van Le-Ezrath, van de Berg-Stichting, van de Rudelsheimstichting etc. Dit bestuur was kort het Fusie-bestuur. Aangezien de Fusie nooit is gesticht als een nieuwe instelling met een eigen rechtspersoonlijkheid is er officieel nooit sprake geweest van 'Fusie-voogdij'. Na de totstandkoming van de Fusie in september 1950 gingen nieuwe voogdijen, op twee uitzonderingen na in september en oktober van dat jaar die kennelijk verband hielden met de afwikkeling van lopende procedures, uitsluitend nog naar Le-Ezrath. In naam bleven de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting voogdes over de oorlogswezen die vóór de totstandkoming van de Fusie onder hun voogdij waren geplaatst. In de praktijk werden de verschillende instellingen ook administratief en financieel aan elkaar gekoppeld en ineen geschoven en werd het beleid ten aanzien van de voogdijen geharmoniseerd. Daar er een bestuurlijke eenheid was, kon er door de afzonderlijke instellingen geen eigen beleid meer worden gevoerd op het gebied van het vermogensbeheer. Alle instellingen volgden hetzelfde Fusie-beleid en wat dat betreft was er in de dagelijkse praktijk toch sprake van 'Fusie-voogdij'. Uit de gegevens van de bewaard gebleven kartotheek blijkt dat Le-Ezrath vóór oktober 1950 voogdes was over 101 oorlogswezen. Het aantal oorlogswezen onder voogdij van de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting bedroeg respectievelijk 61 en 14. Na september 1950 heeft Le-Ezrath tot in 1960 nog de voogdij aanvaard over 39 oorlogswezen. Het totaal aantal oorlogswezen onder Fusie-voogdij komt daarmee op 215 uit. De gegevens van de kartotheek lijken wat de aantallen oorlogswezen onder Fusie-voogdij betreft, compleet te zijn.

Wettelijk zijn de gefusioneerde instellingen uitsluitend verantwoordelijk geweest voor het vermogensbeheer van de oorlogswezen die onder hun voogdij hebben gestaan. Opgaven over het totaal aantal Joodse oorlogswezen wisselen enigszins. Zo worden in 1949 zo wel een aantal van 1.729 als 1.841 genoemd. In een van de laatste opgaven, van 1954, wordt een aantal van 1.754 vermeld. Hoewel de cijfers uiteenlopen, maken zij toch duidelijk dat de gefusioneerde instellingen slechts van een zeer klein deel van de Joodse oorlogswezen voogdes zijn geweest. Op enige eerste verkenningen na vlak na de oorlog heeft Le-Ezrath en later de Fusie zich in haar beleid ook steeds tot het vermogensbeheer van de 'eigen' pupillen beperkt. Aan het vermogensbeheer kunnen twee aspecten worden onderscheiden: de reconstructie van de vermogens en het uitvoerend of 'bloot' beheer van de vermogens die nog in stand waren of die inmiddels waren gereconstrueerd. Het beleid ten aanzien van het in rekening brengen van kosten kan als een onderdeel worden beschouwd van dit tweede aspect. Over het uitvoerend vermogensbeheer door de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting vóór de totstandkoming van de Fusie is vrijwel geen informatie bekend. De beide instellingen waren vóór de Tweede Wereldoorlog voor hun inkomsten, conform de *Kinderwetten* waarin het primaat bij het particulier initiatief werd gelegd, afhankelijk van giften, contributies en verpleeggelden en in beperkte mate van de subsidies door de overheid, met name Justitie werden verstrekt. Beide instellingen brachten vóór 1940 in voorkomende gevallen hun pupillen kosten in rekening voor het levensonderhoud. In de statuten van de Rudelsheimstichting was 'de opbrengst van de arbeid van de verpleegden' officieel opgenomen als een zelfstandige bron van inkomsten. Bij de Berg-Stichting was het, aldus een latere opmerking van

directeur Reitsema, altijd gebruikelijk geweest dat bij pupillen met vermogen, eerst het vermogen werd aangewend alvorens voor hen subsidie werd aangevraagd. Wel betwijfelde Reitsema in 1945 of dit beleid nog voor de oorlogswezen toepasbaar zou zijn. Beide instellingen kregen pas officieel met het vermogensbeheer voor oorlogswezen te maken, nadat zij het convenant met Le-Ezrath hadden verbroken. In 1948 waren de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting voogdes over respectievelijk 29 en elf oorlogswezen. In 1949 volgden 24 oorlogswezen voor de Berg-Stichting en in 1950 kwamen hier nog drie en twee oorlogswezen voor de respectieve instellingen bij. Het uitvoerend vermogensbeheer is waarschijnlijk beperkt gebleven, omdat de reconstructie van de vermogens pas goed op gang zou komen na het van kracht worden van de wet van 2 juni 1949 betreffende het opmaken van overlijdensakten voor vermisten, waardoor ten langen leste de afwikkeling van nalatenschappen formeel mogelijk werd gemaakt.

Voor Le-Ezrath bleef het aantal voogdijen dat zij kreeg toegewezen lange tijd ook beperkt. Eind 1946 stonden er drie oorlogswezen onder haar voogdij en in 1947 kwamen daar slechts 19 bij. Daarna ging het iets sneller. Tot het ontstaan van de Fusie volgden: 26, 31 en 22 oorlogswezen in respectievelijk 1948, 1949 en de periode tot 10 september 1950. Uit de bestuurlijke bronnen van Le-Ezrath blijkt dat de het bestuur geen kosten voor het levensonderhoud wilde doorberekenen maar dat men hiertegen ook geen principiële bezwaren had. Van de lonen van verdienende meisjes in het meisjeshuis van de stichting werden verzorgingskosten ingehouden maar hier werd tegelijk een gunstige spaar- en zakgeldregeling tegenover gezet. Betalingen uit het vermogen voor incidentele extra-uitgaven ten behoeve van de pupillen werden, voor zo ver dat uit de summiere gegevens kan worden opgemaakt, als vanzelfsprekend beschouwd. In 1949 werd als algemene beleidslijn aangenomen dat de eigen pupillen die een vermogen van meer dan f 2.000 bezaten zelf hun kleding zouden betalen. Voor de pupillen die een dergelijk vermogen niet bezaten, zou de kleding op kosten van Le-Ezrath worden aangeschaft. Uit andere summiere gegevens blijkt dat het bestuur relatief soepel reageerde op verzoeken om (extra) financiële hulp. Ook blijkt dat de bemoeienis van Le-Ezrath zich zeker niet beperkte tot de oorlogswezen onder 'eigen' voogdij.

In de praktijk heeft de Fusie na 1950 zich bij het in rekening brengen van verpleegkosten terughoudend opgesteld. Het uitgangsprincipe bleef het zoveel mogelijk in stand houden van de vermogens van de oorlogspleegkinderen, indien dat aanwezig was. Pas in 1954 werd voor het eerst onder druk van de exploitatietekorten besloten om de rentes van de vermogens te gaan gebruiken voor een tegemoetkoming in de onderhoudskosten. Aanvankelijk werd daarbij een grens van f 7.500 gehanteerd. In 1955 werd besloten om van alle vermogens de inkomsten aan te wenden voor een bijdrage in de verpleegkosten. In 1958 werd dit besluit herhaald. Niet duidelijk is daarom of het besluit in 1955 ook al daadwerkelijk in de praktijk is gebracht. Na de bestuurlijke reorganisatie in 1956 werd een 'officieel' beleidsboek opgesteld, waarin het streven naar het in stand houden van het vermogen ook als een basis principe voor het beheer van de vermogens van de pupillen werd vastgelegd.

Ook bij het bepalen van het in rekening brengen van andere kosten werd na 1950 over het algemeen voorzichtig geopereerd. Zo werd in de richtlijn 'financiële

bemoeiingen' uit omstreek 1958, waarin afspraken voor extra-uitgaven voor bijvoorbeeld het kopen van cadeaus, een grens van f 6.000 getrokken. Onder dit bedrag werden additionele kosten door de Fusie betaald. Daarboven kwamen deze voor rekening van de pupil.

Voorts was de regeling voor het inhouden van lonen en complementair daaraan de spaar- en zakgeldregeling van de Fusie relatief gunstig. Na 1960 moest de Fusie onder druk van de voorwaarden van het subsidiebeleid van het Ministerie van Justitie de eigen regeling vervangen door een aanmerkelijk minder gunstige regeling van dit Departement, die in veel grotere afdracht van de pupillen voor hun eigen onderhoud voorzag. Incidentele informatie bevestigt bovendien dat ook na 1950 relatief soepel financiële hulp werd verleend bij dringende verzoeken om extra steun. Over de vrije aanschaf van goederen en voorwerpen voor eigen gebruik en bezit bestond onder personeel én pupillen consensus. Die dienden te worden betaald uit het vermogen van de pupil. Deze consensus bestond er in de jaren 1951-1954 ook onder de pupillen die naar de kibboets Gvar-Am waren geëmigreerd. In het kader van deze emigratie had het bestuur begin 1951 besloten om aan de kinderen die naar Gvar-Am vertrokken een zelfde uitzet mee te geven, die uit de schadeboekjes zou worden bekostigd. Vrij snel had men daaraan toegevoegd dat van elk schadeboekje tenminste f 300 op een spaarbankboekje voor de pupil zou worden vastgezet. Voor kinderen die over te weinig vermogen bezaten, was de uitzet door de Berg-Stichting betaald. De Berg-Stichting betaalde in principe ook de reiskosten. Tevens had men besloten om aan kinderen met voldoende middelen boven de uitzet eventueel extra voorwerpen mee te geven. Door toedoen van Friedmann was daarbij de oorspronkelijke bepaling dat deze voorwerpen 'eigendom van de gemeenschap' moesten zijn geschrapt. De kosten voor het levensonderhoud van de twee groepen pupillen van respectievelijk 21 en in totaal twaalf minderjarigen, die in 1951 en in 1952 naar Gvar-Am zijn geëmigreerd, kwamen in principe voor rekening van het kibboets-bestuur. De Fusie heeft uit eigen beweging twee maal f 15.000 aan Gvar-Am gedoneerd als tegemoetkoming in de kosten voor in totaal vier jaar verzorging van haar pupillen. Deze kosten zijn ten laste gebrachte van het kapitaal van de Berg-Stichting en deels in natura, waaronder een tractor en gereedschappen, uitbetaald.

De gegevens in de kartotheek laten tenslotte niet alleen zien dat de Fusie in de periode 1945-1965 over slechts een klein aantal oorlogswezen de voogdij heeft gehad, slechts 12%. Tegelijk tonen zij aan dat de Fusie zich *wel* voor een groot aantal oorlogspleegekinderen heeft ingezet. Maar liefst met 76% van het totaal aantal oorlogspleegekinderen blijkt de Fusie contact te hebben gehad, waaruit ook een zekere hulp in de een of andere vorm is gevolgd. Dit werk is voor het grootste deel zonder enige financiële steun van de overheid verzet.

I. 4. 3. Hoe werd het beleid van de besturen van de betreffende Joodse voogdijinstellingen in de praktijk van deze instellingen vertaald?

In de periode 1945-1950 exploiteerden de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting zelf hun respectieve tehuis in Laren en in Hilversum. In 1948 werd in verband met het vertrek van de directeur van de Rudelsheimstichting door de besturen van de beide instellingen overwogen om tot een nauwe samenwerking

over te gaan. Doordat de Rudelsheimstichting erin slaagde een nieuwe directeur aan te trekken, is deze ‘proto-fusie’ niet doorgegaan. De Berg-Stichting heeft korte tijd voor oudere meisjes nog ‘Huize Dina’ in Santpoort geëxploiteerd. Dit huis was overgenomen van de Vereniging tot Bescherming van Joodse Meisjes die in het najaar van 1946 in de Berg-Stichting was opgegaan. Huize Dina werd begin maart 1950 gesloten na problemen van personeelstechnische, pedagogische en financiële aard.

Het Nederlandsch Israëlietisch Jongens Weeshuis te Amsterdam stelde zijn deuren in juli 1945 open voor jongens oorlogswezen in de leeftijd van 12 tot 21 jaar. De naam werd veranderd in Joods Jongenshuis. Voor de opvang van de vele Joodse oorlogswezen werd met de verbouwing van het weeshuis aan de Amstel gestart. Toen de grote toeloop door toedoen van het *Besluit Oorlogspleegkinderen* uitbleef, werd de verbouwing in 1946 stil gezet. De exploitatie van het grote huis aan de Amstel bleek spoedig daarna niet meer verantwoord, zodat tot een verhuizing werd besloten. Deze vond plaats in 1948 nadat een geschikt onderkomen was gevonden aan de Emmalaan. Het Joods Jongenshuis werkte vóór de totstandkoming van de Fusie al nauw samen met Le-Ezrath. De bevolking van de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting bestond al snel niet meer uitsluitend uit oorlogswezen. Tevens stonden niet alle oorlogswezen in de Berg-Stichting en in het Joods Jongenshuis onder voogdij van de Berg-Stichting zelf of onder die van Le-Ezrath.

Le-Ezrath exploiteerde, eveneens met het oog op de grote toestroom van de oorlogspleegkinderen, aanvankelijk vier eigen huizen. Behalve een meisjeshuis op de Prins Hendriklaan en een Observatie- en Doorgangshuis aan de Koningslaan in Amsterdam waren dat ‘Huize Schiehorn’ in Arnhem en ‘Huize Andriesse’ in Utrecht. Aangezien de opvangcapaciteit van de andere tehuizen meer dan voldoende was, werden de twee laatstgenoemde inrichtingen medio 1947 gesloten. Behalve in de tehuizen had Le-Ezrath oorlogswezen die onder haar voogdij stonden in pleeggezinnen geplaatst.

Het Bureau van Le-Ezrath werd vrijwel direct na de oprichting gevestigd in een pand op de Johannes Vermeerstraat 24 te Amsterdam. Het bureau begon in 1945 met elf personen, waaronder vier sociale werksters, van wie één resideerde in Den Haag voor de regio Den Haag en Rotterdam. In mei 1947 telde Le-Ezrath 47 medewerkers. De Afdeling Kinderen of ‘Sociale Afdeling’ had op dat moment negen sociale werksters voor het werk in Amsterdam en vier voor buiten Amsterdam. Het ‘buitenkantoor’ in Den Haag zou tot in maart 1950 operationeel zijn. De personele bezetting in mei 1947 was een hoogtepunt in getalsmatig opzicht. Vanaf eind mei 1947 werkte het Dagelijks Bestuur herhaaldelijk aan reorganisaties en inkrimpingen om bezuinigingen door te kunnen voeren. Voor de financiering van het werk viel Le-Ezrath tot 1 januari 1948 vooral terug op buitenlandse fondsen, met name de steun de *Joint*. Na deze datum was de grootste bron van inkomsten de bijdrage van de Centrale Financierings-actie voor Joods-sociaal werk in Nederland (Cefina).

Na de totstandkoming van de Fusie gingen het Bureau, de Sociale Afdeling en het Vermogensbeheer-apparaat van Le-Ezrath over naar de Fusie. Buiten de taken die tot dan voor Le-Ezrath waren vervuld, kreeg het Bureau ook bemoeienis met de administratie van de afzonderlijke tehuizen. Een mijlpaal werd op 1 januari 1952

bereikt door het overbrengen van de administratie van de Berg-Stichting, als laatste van de gefusioneerde instellingen, naar het bureau in de Johannes Vermeerstraat. De administraties van de afzonderlijke inrichtingen waren daarmee geheel gecentraliseerd en dat zelfde gold voor de *intake* procedure van pupillen. Ruim een jaar eerder had het bestuur al besloten dat voortaan in plaats van vier afzonderlijke accountants, het accountantskantoor M.J. Polak zou worden belast met de controle van de administraties van de bij de fusies aangesloten instellingen. Bestuurlijk was de Fusie in organisatorisch opzicht een voortzetting van Le-Ezrath. Het bestuur bestond uit een Algemeen Bestuur dat twee maal per jaar vergaderde en een Dagelijks Bestuur dat gemiddeld twee tot drie keer per maand bijeen kwam. Het Dagelijks Bestuur bepaalde het beleid maar kon zich voor adviezen laten bijstaan door commissies, waaronder een Kinder Commissie, een Tehuizen Commissie, een Financiële Commissie en een Commissie Vermogensbeheer Pupillen. In 1956 werd een reorganisatietraject ingezet, waarbij het advies van een extern bureau werd ingewonnen. In het nieuwe model werd de taak van het Bureau sterk opgewaardeerd. Het plan hield in dat het Dagelijks Bestuur de Fusie niet meer zelf of via commissies ging aansturen, maar via het Bureau. De commissies verdwenen successievelijk in de tweede helft van de jaren '50, totdat in 1958 uitsluitend nog de Financiële Commissie overbleef. Als onderdeel van de reorganisatie werd ook de communicatie van het bestuur met de Sociale Afdeling en met de instellingen gecentraliseerd, die voortaan eveneens moest verlopen via het Bureau. De reorganisatie betekende een grotere verantwoordelijkheid voor de professionele uitvoerende krachten en een terugdringen van een persoonlijke 'regenteske' bemoeienis van het bestuur. De reorganisatie kan dan ook met enig recht als een 'modernisatie' worden aangemerkt. Als onderdeel van de reorganisatie werd eind 1957 ook de inmiddels ontstane scheiding tussen de financieel-administratieve en de sociale sector formeel geconsolideerd en het directeurschap gesplitst, waarbij Curt Friedmann als financieel-administratief directeur werd gehandhaafd en Leo Cohen officieel als sociaal directeur werd aangesteld.

De structurele onderbezetting, de grote exploitatietekorten en interne directieproblemen leidden tot de sluiting van de Rudelsheimstichting per 31 december 1958. Enige jaren eerder was het Meisjeshuis van Le-Ezrath al gesloten, waarna het leeg gekomen pand door het Observatiehuis was betrokken. Met de bestuursverandering die de sluiting van de Rudelsheimstichting met zich meebracht, kwam de weg vrij naar een verder concentratie van de tehuizen. In april 1961 kwam na meer dan 200 jaar een einde aan het Joods Jongenshuis door het vertrek van de laatste wezen naar de Berg-Stichting in Laren. Het huis aan de Emmalaan werd daarna nog tijdelijk door het Observatiehuis, dat ook Kinderhuis' werd genoemd in gebruik genomen. In augustus 1965 was het nieuwe Kinderhuis aan de De Mirandalaan klaar voor bewoning. De opening van het Kinderhuis betekende tegelijk de sluiting van de Berg-Stichting en van het Observatiehuis van Le-Ezrath.

Inmiddels was het werk van de Fusie al sterk gewijzigd, doordat het aandeel van de oorlogswezen in de tehuizen sterk was terug gelopen. Vanaf 1955 was voor de Fusie als geheel het zwaartepunt binnen het werk zich van de tehuizen naar de Sociale Afdeling gaan verleggen. Daar nam met name de vraag aan hulp toe van ouders met kinderen, die met sociale en opvoedingsproblemen werden geconfronteerd.

I. 4. 3a. *Op welke wijze werd het beleid dat ten aanzien van de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen door de Joodse voogdijinstellingen werd gevoerd concreet vorm gegeven?*

De eerste Fusie-instelling die het beleid ten aanzien van de vermogens van de oorlogswezen vorm begon te geven was Le-Ezrath. Een van de eerste besluiten van het Algemeen Bestuur van Le-Ezrath was de oprichting van een Financiële Commissie, die uitdrukkelijk ook met het ‘behandelen van vermogenskwesties’ werd belast. Daar de voogdijbeschikkingen uitbleven, was de behandeling van de vermogens van de pupillen aanvankelijk niet aan de orde. In oktober 1946 kwam het werk aan de vermogens in een eerste stroomversnelling met het aantreden van A. Hellendall als penningmeester. Er werd met de penningmeesters van de andere instellingen overlegd en tot een eerste onderzoek naar de vermogens van de wezen in de tehuizen besloten. Aangezien het aantal voogdijen nog steeds beperkt was, bleven de activiteiten beperkt tot enige verkennende onderzoeken. In 1947 vond overleg plaats van Le-Ezrath met de Commissie-OPK over de organisatie van het vermogensbeheer maar dat overleg leidde niet tot resultaten. Van grote betekenis voor het vermogensbeheer was dat in november 1947 de ‘Afdeling Vermogensonderzoek en –Beheer’ werd georganiseerd, welke in administratief technische zin van het Bureau werd afgesplitst. Nadat de Rudelsheimstichting en de Berg-Stichting het convenant hadden verbroken, namen het sociale werk en de reconstructie van de vermogens snel toe binnen het takenpakket van Le-Ezrath. Daarbij speelde uiteraard ook mee dat na 1947 het aantal voogdijen voor Le-Ezrath, ondanks het verlies van haar centrale rol, relatief snel begon te groeien. Voorts was de komst van Curt Friedmann op het Bureau een grote stimulans voor het vermogensbeheer. Vanaf eind 1947 zou Friedmann de spil worden in de uitvoering van het vermogensbeheer in de praktijk. Door zijn aanstelling als directeur zou hij deze positie in juli 1948 verder verstevigen. Dankzij een notitie van Friedmann uit begin 1948 zijn de werkzaamheden van de Afdeling Vermogensbeheer in de begintijd goed in kaart gebracht. Deze werkzaamheden betroffen vooral de reconstructie van de vermogens, waarvoor zeer veel administratief werk moest worden verzet. De ‘Afdeling Vermogensbeheer’ zou in 1949 met de hulp van de accountant J.H. Mesritz verder worden opgebouwd. Zoals gemeld onder I.4.2 is voor de totstandkoming van de Fusie het vermogensbeheerapparaat van Le-Ezrath van grote betekenis geweest. Het vermogensbeheer door de Berg-Stichting vond aanvankelijk plaats op incidentele basis. In 1947 werd bij het aanvaarden van de voogdij over een niet-oorlogsspleegkind het vermogensbeheer overgelaten aan de notaris die tot dan de boedel had beheerd. De reeks van voogdijbeschikkingen over oorlogswezen ten gunste van de Berg-Stichting noopte het bestuur na te denken over een meer systematische aanpak. In begin 1948 werd het beheer opgedragen aan de Firma Lippmann, Rosenthal & Co. Maar deze keuze lijkt niet helemaal consistent in de praktijk te zijn uitgevoerd, aangezien tegelijk werd besloten om een eigen administrateur aan te trekken, die ook met het vermogensbeheer zou worden belast. Nadat het plan om een eigen administrateur aan te stellen, op niets was uitgelopen, besloot het Berg-Stichting bestuur in december 1948 om het beheer van de vermogens van de pupillen uit te besteden aan Le-Ezrath. Bij de overdracht van het vermogensbeheer constateerde Friedmann dat aan de vermogens van 21 personen door de Berg-Stichting nog niets was gedaan.

In navolging van de Berg-Stichting besloot in januari 1949 ook de Rudelsheimstichting tot het inschakelen van Le-Ezrath voor het vermogensbeheer van haar pupillen. Daar de bestuursnotulen van de Rudelsheimstichting pas in 1949 beginnen, is over het vermogensbeheer vóór 1949 niets bekend. Uit de gegevens in de kartotheek kan wel worden afgeleid dat vóór 1949 elf oorlogswezen, allen in 1948, onder de voogdij van de Rudelsheimstichting waren geplaatst.

Na de totstandkoming van de Fusie deed zich binnen het personeelsbestand van de Afdeling Vermogensbeheer begin 1951 een belangrijke wijziging voor met het aantrekken van de jurist Th. Ph. Van Raalte, die in familiereconstructies en het opstellen van erfenisoverzichten was gespecialiseerd. Naast een eigen jurist had de Afdeling in 1951 de beschikking over een eigen boekhouder en daarnaast werd administratieve ondersteuning verleend door de vijf typistes van het Bureau. In 1954 had de Afdeling twee eigen secretaresses tot zijn beschikking. In 1955 begon ook binnen de Afdeling Vermogensbeheer het karakter van de werkzaamheden zich te wijzigen, doordat het aantal oorlogswezen terugliep. De eerste fase van het opsporen van vermogensbestanddelen zag men als grotendeels beëindigd en men begon de aandacht meer te richten op complexe nalatenschappen en de verder scheiding daarvan. Het verminderen van het aantal oorlogswezen leidde in 1955 tot een eerste inkrimping van het personeel. Een jaar later werd ook Van Raalte voor zijn werkzaamheden bedankt. Wel werd hem gevraagd om beschikbaar te blijven voor het bespreken van juridische problemen en om de procedures bij het Kantongerecht voor het opmaken van de eindrekening en –verantwoording te blijven verzorgen. Op het gebied van het vermogensbeheer bleef Friedmann na de Fusie en ook na het vertrek van Van Raalte uitvoerende taken behouden en verrichten. Na de reorganisatie van 1956-1957, waarbij de rol van het Bureau werd vergroot en het directeurschap werd gesplitst, zou Friedmann als financieel-administratief directeur het vermogensbeheer ‘officieel’ in zijn takenpakket krijgen. In de functieomschrijving die voor hem werd opgesteld, stond na de beschrijving van de algemene taken, zoals het leiding geven van de financieel-administratieve sector, onder de speciale taken als tweede het ‘Beheren van de vermogens van de pupillen’ genoemd.

In begin van de jaren '50 heeft het Fusie-bestuur overwogen om het vermogensbeheer uit te besteden aan een extern kantoor of een *trustee*. Op advies van Mesritz werd hiervan afgezien. Besloten werd om het vermogensbeheer in eigen hand te houden. Hiervoor werden naast het financiële aspect van de hoge kosten, de bijzondere Joodse dimensie aan het beheer en de speciale verantwoordelijkheid van het bestuur die deze met zich meebracht als argumenten aangevoerd.

De Afdeling Vermogensbeheer was financieel-administratief volledig afgescheiden van de Fusie. Door het financieel scheiden van de administraties kon zo veel mogelijk worden voorkomen dat de Fusie-middelen en het kapitaal van de pupillen door elkaar zouden lopen. Het rapport van Mesritz over het eventueel gebruik maken van de *trustee* bevestigt dat deze scheiding met het oog op een zorgvuldige administratie was gebeurd. De financiële administratie van de Fusie en die van de Afdeling Vermogensbeheer werden elk ook door een afzonderlijke accountant gecontroleerd. Voor de Afdeling Vermogensbeheer was dat in de

gehele periode (1949) 1950-1965 J.H. Mesritz. Uit incidentele informatie over het administratieve werk in de praktijk blijkt dat deze controle scherp is geweest. Naast de externe controle Mesritz was er intern toezicht van de Commissie Vermogensbeheer Pupillen. Deze Commissie bestond uit drie leden, van wie twee zitting hadden in het Dagelijks Bestuur. Een van deze leden was de penningmeester Hellendall. De taak van de Commissie was vastgelegd in het reglement. De Commissie adviseerde het bestuur over het te voeren beleid inzake het vermogensbeheer, boog zich over het beleggen van de vermogens en overlegde met de Afdeling Vermogensbeheer. De Commissie trad in functie op de oprichtingsvergadering van de Fusie in september 1950 en zou tot begin 1956 blijven bestaan. In de periode 1950-1956 kwam de Commissie tien maal bijeen.

De Afdeling Vermogensbeheer werd met ingang van 1965 opgeheven en heeft dus vrijwel gefunctioneerd tot het moment dat het laatste oorlogspleegekind meerderjarig werd. Omdat steeds meer oorlogswezen meerderjarig werden, gebeurde dat vanaf 1958 wel in een steeds verder afgeslankte vorm.

Over de omvang van de vermogens van de pupillen is weinig bekend. In 1948 waren er zes kinderen met een vermogen dat varieerde tussen de f 1.610 en f 100.000. In 1948 wordt een totaalbedrag op de schadeboekjes van de oorlogswezen in de Berg-Stichting genoemd van iets meer dan f 52.000. Met de wet op het opmaken van overlijdensakten in 1949 kwam de reconstructie van de vermogens in een stroomversnelling. In het *Jaarverslag* van de Fusie van 1954 werd gemeld dat de Fusie het beheer voerde over de vermogens van 129 pupillen met een gezamenlijk vermogen van f 2.000.000.

I. 4. 3b. *Zijn er aanwijzingen dat er (systematisch) misbruik is gemaakt van de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen door:*

i. de joodse voogdijinstellingen;

Er zijn geen aanwijzingen dat er (systematisch) misbruik is gemaakt van de vermogens van de Joodse minderjarige oorlogswezen door de Joodse voogdijinstellingen.

Wel kunnen bij het beheer in de praktijk enige vraagtekens worden geplaatst. Deze zijn in willekeurige volgorde:

1. Het functioneren van de Commissie Vermogensbeheer Pupillen is enigszins onvolkomen geweest. Het aantal maal dat de Commissie bijeen is geweest, is gering. In 1952, 1953 en 1955 heeft de Commissie in het geheel niet vergaderd. De lage vergaderfrequentie is door Mesritz bekritiseerd. Ook is er een kritische uitslating uit 1953 bekend over de competentie van de Commissie van een commissielid zelf. Ter nuancering van de kritiek op de lage vergaderfrequentie kan worden gesteld dat twee van de drie leden elkaar zeer vaak ontmoetten en spraken in hun hoedanigheid als leden van het Dagelijks Bestuur.

2. In 1955 zijn ‘dwergbedragen’ in het kader van de LVVS-uitkeringen op initiatief van de uitkerende instantie getotaliseerd. Dit betrof kleine bedragen,

onder de f 25, die door de Fusie op tijd waren aangemeld en die door geen andere personen waren geclaimd. Een verdere administratieve bewerking zou de kosten hoger maken dan de uitkeringen zelf, waarop het bestuur in 1952 al had besloten LVVS toe te staan om het gezamenlijk bedrag van deze uitkeringen over te maken. Daarbij had het bestuur tegelijk besloten om 'aangezien het om heel kleine bedragen' ging, de ingekomen gelden niet op de rekeningen der kinderen te crediteren'. In 1955 meldde LVVS dat zij 'een groot aantal kleine bedragen van Joodse oorlogspleegkinderen' onder Fusie-voogdij op één rekening had verzameld, de 'LVVS-rekening-29000'. Vervolgens werd om toestemming verzocht dit totaalbedrag te mogen overmaken. Hoewel verdere informatie over een definitieve beslissing in 1955 ontbreekt, is het gezien het eerder ingenomen standpunt zeer waarschijnlijk dat het Dagelijks Bestuur dit voorstel (weer) heeft geaccepteerd. Er zijn dus vrij wel zeker, op verzoek van LVVS en uit oogpunt van het vermijden van financiële complicaties, kleine sommen privégeden van de oorlogspleegkinderen 'gecollectiviseerd'. In de balans van eind 1955 van LEHJ werd een schuld van f 1.571 opgenomen wegens *LVVS uitkeringen pupillen*. Accountant Mesritz schreef in zijn rapport dat het de bedoeling van LEHJ was *deze uitkering t.z.t. te boeken in mindering van de algemene kosten van vermogensbeheer*. Een jaar later was het bedrag opgelopen tot f 1.892. Dat bedrag is tot in 1963 op de balans blijven staan als schuld. Conform een bestuursbesluit van oktober 1963 werd deze schuld afgeboekt en toegevoegd aan het eigen vermogen van Le-Ezrath Ha-Jeled.

3. Er bestaat onduidelijkheid over de herkomst en omvang van het eindsaldo van de 'Rekening Vermogensbeheer Voogdikinderen'. In juni 1966 besliste het Dagelijks Bestuur om deze rekening op te heffen en om het saldo naar de kapitaalrekening over te boeken. Zonder verdere opgave van redenen wijzigde men dit besluit in 1967 in een overboeking van het eindsaldo naar 'Fondsen Algemeen'. Onbekend is om welk bedrag het ging. Ook is niet duidelijk of het hier om geld is gegaan, dat mogelijk aan pupillen heeft toebehoord. In de *Jaarrekeningen* ontbreken verdere gegevens over deze mutaties. In de financiële documentatie bestaat geen post 'Fondsen Algemeen'. In 1972 werd wel een schuldpost 'vermogens kinderen' ad circa f 15.000 overgeboekt naar 'Steunfonds Kinderen' (onderdeel van 'Fondsen voor overige voorzieningen').

4. De reconstructie van de vermogens en het vermogensbeheer door de Berg-Stichting en de Rudelsheimstichting van de oorlogswezen onder hun voogdij zijn in de periode voordat het voogdijbeheer eind 1948 respectievelijk begin 1949 aan het apparaat van Le-Ezrath zijn overgedragen, mogelijk op een onsystematische wijze gebeurd. Over het vermogensbeheer door de Rudelsheimstichting in 1948 ontbreekt alle informatie. Van het vermogensbeheer door de Berg-Stichting in dat jaar is bekend, dat dit aan de firma Lippmann, Rosenthal & Co was uitbesteed. Tegelijk werd hiervoor echter ook de mogelijkheid van een eigen administrateur onderzocht. Bij de Rudelsheimstichting zou het om elf minderjarigen hebben kunnen gaan. Bij de Berg-Stichting ging het om 21 'gevallen waaraan nog niets was gedaan'. Hoewel pas vanaf juni 1949 de reconstructie van de vermogens goed op gang zou komen, waarschuwde Le-Ezrath in het begin van dat jaar toch al dat zij de indruk had dat 'vrij grote' bedragen verloren gingen van oorlogswezen over wie zij niet voogdes was. Complex is de situatie van de oorlogswezen die na 1949

pas of alsnog onder voogdij van de gefusioneerde instellingen werden geplaatst. Voor de reconstructie van hun vermogen in de daaraan voorafgaande periode droeg de Fusie wettelijk geen verantwoordelijkheid. Op het beheer van hun vermogens in die periode ontbreekt het zicht zo goed als geheel. Wel is bekend dat ook het Bureau-OPK aandacht aan de reconstructie van de vermogens heeft besteed.

5. Er is incidentele informatie dat de wettelijke verplichting om periodiek verantwoording over het beheer af te leggen tegenover de toeziende voogd voor de kantonrechter in de praktijk niet altijd even nauwgezet door de Fusie is geschied. Voor zo ver bekend, gebeurde dit evenwel met instemming van de kantonrechter. Ook is er reden om de informatie zelf in een persoonlijke context te zien.

Tevens is er een eerder besluit van Le-Ezrath, in 1949, om alleen nog de toestemming van de kantonrechter te vragen voor de opname van grotere bedragen van de SEC-betalingen ten behoeve van uitgaven voor de pupillen. Niet duidelijk is wat de consequenties van dit besluit precies zijn geweest. Anderzijds is het ook in dit geval goed mogelijk dat eerst met de kantonrechter is overlegd en kunnen tegenover deze informatie verschillende berichten worden gezet, waaruit blijkt dat de gefusioneerde instellingen zich zeer bewust zijn geweest van de verantwoordelijkheden van de voogd tegenover de kantonrechter en op dat gebied ook met de nodige zorgvuldigheid hebben geopereerd.

6. In de persoonlijk dossiers van twee (oud)oorlogspleegkinderen komt in dezelfde periode een zelfde type financiële transactie voor die, ofschoon niet strijdig met de voogdij-regeling, zonder aanvullende informatie moeilijk te duiden is. Dit betreft een concentratie van saldi van drie verschillende (schade)spaarbankboekjes van de pupil op één boekje in november 1952 en vervolgens de opdracht tot het overmaken van een bedrag van dat boekje naar de postgirorekening van Le-Ezrath. Niet duidelijk is of dit een verrekening van gemaakte kosten betreft of dat deze transactie een financieel-administratieve grondslag heeft. De duiding van deze transactie wordt verder gecompliceerd, doordat de ene pupil wel en de andere niet tot de pupillen behoorde die in de tweede groep naar Gvar-Am zijn geëmigreerd.

ii. individuele bestuurders of medewerkers van de Joodse voogdijinstellingen;

Er zijn geen aanwijzingen dat er (systematisch) misbruik is gemaakt van de vermogens van Joodse minderjarige oorlogswezen door individuele bestuurders of medewerkers van de Joodse voogdijinstellingen.

Als aanvulling kan hierbij worden opgemerkt, dat in het Algemeen en Dagelijks Bestuur van de Fusie verschillende medici, rechters, accountants, advocaten, ondernemers, rabbijnen en coryfeeën van maatschappelijke zorg en kinderbescherming zaten, die een onkreukbare reputatie hadden. Onder de verschillende juristen bevond zich ook mr. M. Franken die in de Fusie-periode tot vicepresident van het Amsterdamse Gerechtshof zou worden benoemd.

De bezetting van het Dagelijks Bestuur was zeer solide. Mevrouw J.E. van der Heijden-Lob was een van de vijf oprichters van Le-Ezrath en zou vanaf 1945 onafgebroken bestuurlijk actief zijn. In 1975 was zij na 25 jaar Fusie nog secretaris van het Dagelijks Bestuur. Ook de penningmeesters vormden een vrij constante reeks. A. Hellendall trad in oktober 1946 aan als penningmeester van Le-Ezrath. Hij was accountant en inspecteur bij de Belastingdienst te Amsterdam. Hellendall zou met een onderbreking in de periode 1950-1952, toen notaris J. van Hasselt penningmeester van de Fusie was, maar liefst tot 1959 penningmeester blijven. Zijn opvolger A. Coronel zou deze functie vervolgens bekleden tot 1967. Hellendall zou nadat hij als penningmeester was teruggetreden, de financiën nog wel op de voet blijven volgen als lid van de Financiële Commissie en van het Algemeen Bestuur. A. Coronel zou in 1967 worden opgevolgd door P. Guggenheim. Afgaande op de kwaliteit van de bestuursleden en de grote continuïteit in de bezetting van de sleutelfuncties in het Dagelijks Bestuur, mag worden geconcludeerd dat de Fusie in ieder geval in personeel bestuurlijk opzicht, een gedegen en integere organisatie was.

iii. anderen?

Het beantwoorden van deze vraag valt buiten de competentie van de onderzoekers. Ook bij het verruimen van de onderzoeksopdracht, is het onwaarschijnlijk dat hierop een bevredigend antwoord zal kunnen worden gegeven.

Incidentele berichten, met name uit eind 1948, maken gewag van de mogelijkheid van fraude gepleegd door anderen bij het beheren van boedels. In een ander verband heeft men bij Le-Ezrath in begin 1949 zijn zorg geuit over het verlies van ‘vrij grote’ bedragen van de vermogens van pupillen die (nog) niet onder ‘eigen’ voogdij stonden, dat wil zeggen nog niet onder voogdij van Le-Ezrath.

I. 4. 3c. *Zijn er aanwijzingen dat gelden van Joodse minderjarige wezen een deel vormen van de vermogens die in 1981 zijn overgedragen aan JMW?*

Met inachtneming van de onder I.4.3.b. besproken ‘vraagtekens’ zijn er in het bronnenmateriaal geen aanwijzingen aangetroffen die er op zouden kunnen wijzen dat gelden van Joodse minderjarige wezen deel hebben uitgemaakt van het Fusie-vermogen van 3,8 miljoen gulden dat in 1981 is overgedragen aan JMW. In de financiële rapportage is van jaar tot jaar in detail gespecificeerd hoe de eigen vermogens van de Fusie-instellingen zich hebben ontwikkeld. Uit het daar opgenomen totaaloverzicht van de opbouw van het Fusie-vermogen per eind 1980 blijkt dat het eigen Fusie-vermogen vrijwel geheel is opgebouwd uit ontvangsten wegens nalatenschappen, rechtsherstel en verkoop van onroerend goed.

I. 4. 3d. Op welke wijze vond dossiervorming plaats?

Het Burgerlijk Wetboek gaf, zoals onder I.4.1a al is gemeld, geen gedetailleerde beschrijvingen over de wijze waarop en de materiële vorm waarin rekenschap diende te worden gegeven van het voogdijbeheer. Bij de eindafrekening en – verantwoording behoeften tot bewijs strekkende stukken niet te worden geregistreerd.

Bij de *Kinderbeginselenwet* van 27 september 1909 werden ‘Voogdijregisters’ ingevoerd. In deze registers, die openbaar waren en die bij de kantonrechter moesten berusten, werden de rechtsfeiten aangetekend die op de voogdij betrekking hadden. Welke rechtsfeiten precies moesten worden aangetekend, zou worden vastgesteld bij een Algemene Maatregel van Bestuur. Na de wetwijziging van 1947 is dit gebeurd bij een Koninklijk Besluit van 24 juli 1948. De registers waren aanvankelijk in boekvorm. Maar vanaf 1930 zijn zij bijgehouden in de vorm van een kaartsysteem.

Het *Besluit Oorlogspleegkinderen* voorzag uitsluitend in het aanleggen en bijhouden van een register van oorlogspleegkinderen door de Commissie OPK. Dit register moest worden bewaard op het Bureau en moest voor iedereen ter inzage zijn. Reeds in het Besluit van augustus 1945 werd voorzien in de overdracht van het archief van de Commissie OPK aan de Voogdijraad nadat de Commissie zou zijn opgeheven. In het opheffingsbesluit van augustus 1949 werd deze bepaling herhaald. Het register moest na de overdracht voor iedereen raadpleegbaar blijven.

De Berg-Stichting kende vanouds *Pupillenboeken* waarin de minderjarigen werden ingeschreven, die in het tehuis werden opgenomen. Dit waren dikke delen in folioformaat. Op de pagina waar de pupil was ingeschreven, werden tevens de persoonsgegevens geschreven en de basisgegevens over de voogdij. Ook werd hier een beknopt verlag bijgehouden van de voornaamste ontwikkelingen die de persoon doormaakte, met name wat betreft zijn of haar gezondheid en vorderingen op school.

Over dossiervorming door de Rudelsheimstichting vóór 1950 zijn geen gegevens bekend.

Van de Joodse voogdij-instellingen werkte voor de totstandkoming van de Fusie Le-Ezrath de dossiers van de oorlogswezen het verst uit. Zoals onder I.4.3 al is gebleken had Le-Ezrath bij oprichting vier sociale werkers in dienst en zou dat aantal snel groeien tot negen in 1947. Het rapporteren over de bezoeken die de sociale werkers aflegden en over de gesprekken die zij met de minderjarigen en de verschillende betrokkenen voerden, was een belangrijk onderdeel van hun werk. Meestal kregen de sociale werkers ‘vaste’ pupillen onder hoede, waarover werd gerapporteerd. De inhoud en vorm van de dossiers varieerden enigszins per sociale werker en per pupil. Voor zo ver op grond van de sociale dossiers die konden worden bestudeerd kan worden nagegaan, hebben de sociale dossiers een ‘stramien’, dat wil zeggen de basis documentatie wordt gevormd door een lopend rapport waarin uittreksels van gesprekken en rapportages staan vermeld en waarin in chronologische volgorde correspondentie is opgenomen. Deze correspondentie kan ook financieel-administratieve ontwikkelingen betreffen, zoals besluiten tot uitkering van wezenrente e.d. Deze beschreven stukken zijn genummerd en zitten

in het dossier als bijlagen. Sommige rapporten zijn daarmee uitgegroeid tot behoorlijk omvangrijke dossiers, waarin nog aardig wat financieel-administratieve informatie zit.

Eind 1947 werd met de oprichting van de Afdeling Vermogensbeheer de financiële stukken die betrekking hadden op het beheer van de vermogens van de pupillen in een aparte administratie ondergebracht. Deze financiële documentatie is in de jaren '70 opgeruimd. Niet bekend is waaruit de financiële dossiers precies hebben bestaan. Volgens een notitie van Friedmann uit 1948 was er een apart 'boek voogdijkinderen', waarin ieder kind een eigen rekening had en alle inkomsten en uitgaven van de kinderen werden geboekt. Ook bestond in dat jaar reeds een 'kartotheek', waarin alle vermogensobjecten van de kinderen waren beschreven.

Na de totstandkoming van de Fusie zijn de Sociale Afdeling en de Afdeling Vermogensbeheer van Le-Ezrath als apparaten van de Fusie gecontinueerd. Daarbij zijn ook de bestaande dossierstelsels van Le-Ezrath voortgezet. In het kader van de bestuurlijke reorganisatie die in 1956 werd gestart werd door de Sociale Afdeling, die kort daarvoor onder leiding van Leo Cohen was gebracht, ook het dossierstelsel, inclusief een zorgvuldig omspringen met de persoonlijke dossiers, herhaaldelijk hoog op de agenda geplaatst. De aandacht van Leo Cohen richtte zich niet op de financiële dossiers maar uitsluitend op de sociale rapporten die door de maatschappelijk werkers werden opgesteld. Ook Curt Friedmann hield bij de reorganisatie van het dossierstelsel een vinger aan de pols. In september 1956 schreef hij een uitgebreide notitie waarin hij in elf punten een leidraad gaf voor het samenstellen van en het omgaan met de dossiers.

In begin 1957 werd met het aantrekken van een extra kracht meer spoed achter de reorganisatie van het dossierstelsel gezet. Eind januari van dat jaar was het nieuwe systeem in theorie klaar. Besloten werd om nieuwe dossiers voortaan in een hangmap op te bergen, waarop de naam van het kind kwam te staan. Als het dossier uit de map werd genomen moest in de map een briefje worden gelegd, met de naam van degene die het dossier aan het raadplegen was. Daarnaast werd besloten tot de inrichting van een nieuwe 'kartotheek', die inmiddels bij I.4.2.b. al ter sprake is gebracht. In deze kartotheek werden gegevens van alle kinderen waarmee de Sociale Afdeling bemoeienis had op kaarten genoteerd, waarbij de oorlogswezen als een aparte categorie werden onderscheiden. Zij werden bovendien gesplitst in oorlogswezen onder eigen voogdij en oorlogswezen die onder de voogdij van andere voogden stonden. Voor het nieuwe stelsel moesten de dossiers worden omgepakt, hetgeen aanzienlijk meer werk met zich meebracht dan aanvankelijk was ingeschat. Wanneer de klus in de praktijk is geklaard, valt niet meer precies te achterhalen. Vrijwel zeker is dit wel in 1957 geweest, zij het dat nog in april van dat jaar werd geconstateerd dat het werk maar langzaam vorderde. Voor de documentatie over de oorlogspleegekinderen is de kartotheek van zeer grote betekenis. In de eerste plaats omdat hij één van de toegangen is op de 131 dozen met sociale dossiers welke in de jaren '70 naar het NIOD, destijds Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie (RIOD), zijn overgebracht. Daarnaast zijn de kaarten op zich zelf echter ook van grote waarde. Op de kaarten zijn namelijk de namen van kinderen geschreven met informatie over: leeftijd, geboorteplaats, voogdes, toeziende voogd, voogdijbeschikking etc. De kaarten leveren zo een schat aan basale informatie op over de oorlogspleegekinderen en hun verhouding tot de Fusie.

I. 4. 3e. *Hoe is de besluitvorming gelopen rond de vernietiging/opschoning van (sociale én financiële) dossiers van Joodse minderjarige oorlogswezen?*

Het vernietigen van de financiële dossiers vond plaats in het kader van de verhuizing van het Bureau van de Fusie naar het nieuwe kantoor van JMW aan de De Lairesestraat en betrof een opruimingsactie die werd ingegeven door ruimtegebrek. Het besluit tot het vernietigen van de financiële dossiers werd genomen door het Dagelijks Bestuur van de Fusie op voorstel van de waarnemend directeur de heer drs. N. Boeken in de vergadering op 9 oktober 1975. Leo Cohen was wegens zijn gezondheid niet bij deze vergadering aanwezig en was niet bij deze besluitvorming betrokken. In dezelfde vergadering werd tevens besloten om de sociale dossiers die niet meer werden gebruikt te vernietigen. Naar aanleiding van een reactie van mr. Gerard Polak werd in de bestuursvergadering van 17 november 1975 het vernietigen van de sociale dossiers nogmaals overwogen. De staf van JMW had zich uitgesproken voor vernietiging, omdat gegevens voor het opmaken van WUV-rapporten ook via het RIOD of het Roode Kruis zouden zijn te verkrijgen. Mede na tussenkomst van Leo Cohen wilde men dit besluit in heroverweging nemen en men besloot om het RIOD om advies te gaan vragen. Leo Cohen werd daarna door het bestuur gevraagd om een advies te geven over de sociale dossiers die in ieder geval wél voor vernietiging in aanmerking zouden kunnen komen. De vernietiging van de sociale dossiers is daarna nog kort ter sprake gebracht op de vergadering van 16 december 1975 en op die van 22 januari 1976. Op de laatste werd besloten om de dossiers aan het RIOD over te dragen onder voorwaarde dat: de dossiers eigendom bleven van Le-Ezrath, geen inzage zonder toestemming van Le-Ezrath mocht worden gegeven en er nader overleg zou plaats vinden indien het RIOD zou ophouden te bestaan. In de vergadering van 16 maart 1976 meldde Boeken dat de dossiers overeenkomstig deze voorwaarden naar het RIOD waren overgebracht. De vernietiging van de financiële dossiers is na 9 oktober 1975 niet meer ter sprake gekomen. Dit werd kennelijk als vanzelfsprekend beschouwd en is als hamerstuk aangenomen. Aangezien de verhuizing naar de De Lairesestraat officieel op 1 maart 1976 plaatsvond, moeten de financiële dossiers vernietigd zijn tussen 9 oktober 1975 en 1 maart 1976.

Of toen tegelijkertijd ook de oude financiële boekhoudingen van de Fusie-instellingen zijn vernietigd, is niet bekend.

I. 4. 3f. *Op welke wijze gingen andere voogdijinstellingen met hun persoonsdossiers om?*

De sociale dossiers die door het Bureau OPK zijn opgemaakt lijken wat vorm en inhoud betreft, voor zo ver dat kon worden bestudeerd, veel op die van le-Ezrath/de Fusie. OPK had het vermogensbeheer van haar pupillen uitbesteed aan de Kas-Associatie N.V. ('Kas-As'). Daarbij was op onderdelen een onderscheid gemaakt tussen 'grote' en 'kleine' vermogens. Niet bekend is of deze administratie bewaard is gebleven. In het archief van de Kas-Vereeniging dat in het Stadsarchief Amsterdam wordt bewaard (archief nummer 1014) bevindt zich een afdeling 'Stukken afkomstig van de Kas-Associatie N.V.' (inventaris nummers 347-383) uit de periode 1952-1968(1973). Voor zo ver dit op grond van

de inventaris kan worden vastgesteld, bevatten deze stukken geen informatie over het vermogensbeheer voor derden. Het archief van de Kas-As is zeer beperkt toegankelijk (openbaar vanaf 2199). Binnen de beschikbare onderzoekstijd was het niet mogelijk om een nader onderzoek van het Kas-As-archief en het Kas-As-archiefmateriaal uit te voeren.

De voogdijregisters bij het kantongerecht werden in de praktijk regelmatig geschoond. Sedert 1930 was het zelfs de officiële praktijk om in de eerste drie maanden van het kalenderjaar de kaarten uit het kaartsysteem te verwijderen van de personen die in het voorgaande jaar meerderjarig waren geworden.

Archivistisch gezien, was het bewaren van sociale dossiers in de jaren '70 geen vanzelfsprekende zaak. Het Werkverband Integratie Jeugdwelzijnswerk Nederland (W.I.J.N.) gaf in 1977 het Fusiebestuur het advies om voor hulpverleningsdossiers een bewaartermijn te hanteren van drie jaar na de meerderjarigheid. Het Fusiebestuur had daarover zijn twijfels, niet in de laatste plaats omdat 'het nut van de aanwezigheid van dossiers van oud-pupillen meermalen gebleken was'. Men besloot het advies van W.I.J.N. te negeren en persoonsdossiers te bewaren. Wel werd terughoudendheid betracht bij het verlenen van toestemming voor inzage.

I. 4. 3g. *Week de wijze waarop de Joodse voogdijinstellingen omgingen met de persoonsdossiers significant af van de wijze waarop andere (niet-Joodse) voogdijinstellingen met hun persoonsdossiers omgingen en zo ja, waarom was dat?*

Op grond van het antwoord bij I.4.3.f kan worden geconcludeerd dat de wijze waarop de Joodse voogdijinstellingen omgingen met de persoonsdossiers zich, gemeten aan de bereidheid om persoonsdossiers te bewaren, positief af week van de wijze waarop andere (niet-Joodse) voogdijinstellingen omgingen met hun persoonsdossiers.

I. 4. 3h. *Zijn er aanwijzingen dat dossiers vernietigd/geschoond zijn om handelingen door organisaties of personen te verbergen ('cover-up'-theorie)?*

Er zijn geen aanwijzingen dat dossiers vernietigd of geschoond zijn in een 'cover-up'-operatie.

Het besluit tot het vernietigen van de financiële dossiers was niet strijdig met de wet, die alleen krachtens het Burgerlijk Wetboek, impliciet een bewaartermijn van tien jaar voorschreef in verband met de termijn voor rechtsvorderingen betreffende het beheer. Daar de laatste oorlogswees onder Fusie-voogdij in februari 1965 meerderjarig was geworden, was deze bepaling niet meer van toepassing. In de notulen van 9 oktober 1975 waarin het besluit tot vernietiging van de financiële dossiers werd genomen, werd expliciet gesteld dat de stukken die ouder waren dan 10 jaar moesten worden vernietigd. Dit geeft aan dat het bestuur bewust met de termijn van 10 jaar voor rechtsvorderingen rekening heeft gehouden en dat het besluit weloverwogen is genomen.

Leo Cohen was wegens zijn gezondheid noch bij de besluitvorming over het opruimen van de financiële dossiers betrokken, noch bij de uitvoering van dit besluit. Mede door zijn tussenkomst is het besluit om de sociale dossiers te vernietigen heroverwogen. Ten overvloede kan daarbij nog worden gesteld, dat de enorme omvang van de verzameling sociale dossiers (131 dozen) en de structuur van de afzonderlijke dossiers (rapport/lijst met genummerde stukken en bijlagen) het verwijderen van belastend materiaal uit sociale dossiers in de praktijk tot een erg moeilijk uitvoerbaar karwei maken, dat eerder maanden dan weken in beslag zou nemen; zeker als dat door één persoon zou worden verricht.

I.5. Nawoord Begeleidingscommissie

Het beheer van de vermogens van de Joodse oorlogswezen – hoewel niet vlekkeloos – is in het algemeen naar behoren uitgevoerd, zeker in het licht van de destijds geldende overheidsregelingen.

Dat is de uitkomst van het uitgevoerde onderzoek. Deze conclusie is gestoeld op indirect bewijs. Immers: de directe bronnen – de financiële dossiers van de wezen – bestaan niet meer. Deze zijn regulier opgeheven. En dus niet vernietigd als een soort cover-up voor vermeend frauduleus handelen.

Dit zijn belangrijke resultaten gelet op het debat dat al een aantal jaren wordt gevoerd over het beheer van de vermogens.

De taak van de begeleidingscommissie was toe te zien op de onafhankelijkheid en de wetenschappelijkheid van het onderzoek. De commissie heeft een twaalfmaal keer met de onderzoekers over de voortgang en de resultaten van het onderzoek gesproken. De commissie spreekt haar waardering uit voor de gewetensvolle, systematische en volhardende wijze waarop de onderzoekers hun opdracht hebben uitgevoerd. In het voorgaande zijn de gemeenschappelijke samenvatting en de conclusies van de onderzoeken gepresenteerd, hierna volgen afzonderlijk de verslagen van het historisch, respectievelijk het financieel onderzoek.

Wat met de beschikbare bronnen nog boven water is gehaald mag bijzonder worden genoemd. Voorts wordt het vermogensbeheer op een zeer aansprekende wijze geplaatst in het kader van het overheidsbeleid in de eerste decennia na de oorlog en het optreden daarbinnen van de “Fusie” en de onderscheiden instellingen. Aan de naoorlogse geschiedschrijving is hiermee een indringend hoofdstuk over de oorlogspleegkinderen toegevoegd.

De commissie is door twee van de opdrachtgevers in de loop van het onderzoek met aanvullende onderzoeksvragen benaderd. Waar mogelijk zijn deze vragen ingepast in de formele onderzoeksopdracht. Een van de vragen – hoe is het gegaan met de verkoop van eventueel aanwezig onroerend goed op naam van de wezen – vraagt een geheel eigen onderzoek en is – na zo veel jaren – hoogstwaarschijnlijk onuitvoerbaar. In ieder geval is hierover in de geraadpleegde bronnen niets teruggevonden.

De commissie realiseert zich dat wellicht niet een ieder met persoonlijke herinneringen en/ of persoonlijke documenten over het vermogen al zijn of haar vragen beantwoord krijgt met dit rapport. Het directe bewijsmateriaal is nu eenmaal niet meer aanwezig en niet te verwachten is dat ooit het vermogensbeheer tot in alle details gereconstrueerd zou kunnen worden. In het licht van de huidige stand van het archiefonderzoek en binnen de beschikbaar gestelde onderzoekstijd is het rapport het meest complete dat historische en financiële studie kan bieden. In die zin is Rekenschap gegeven.

De commissie stemt gaarne in met het rapport.